

श्री कैलाससागरसूरि ग्रंथमाला ग्रंथांक-२

दान द्वात्रिंशिका

: रचयिता :

महोपाध्याय श्री यशोविन्ध्यल म.सा.

: अनुवादक तथा विवेकक :

प.पू. आचार्यश्री ऋद्धिसागरसूरि म.सा.

: संपादक-संशोधक :

मुनि सयमसागर म.सा.

: प्रकाशक :

श्री कैलाससागरसूरि इंस्टीट्यूशन

नवाहरयोड गोशगांव (वेस्ट)

मुं.पं.४-४०००६२

શ્રી કૈલાસસાગરસૂરી ફાઉન્ડેશન

C/O ૧૩૯/૧૧ જવાહરનગર,
ગોરેગાંવ (વેસ્ટ) મુંબઈ-૪૦૦ ૦૬૨

: આશીર્વાદદાતા :

સ્વ. ગચ્છાધિપતિ પૂજ્ય આચાર્ય

શ્રી કૈલાસસાગરસૂરીશ્વરજી મ સા.

: પ્રેરક તથા માર્ગદર્શક :

મુનિ સંયમસાગર મ.સા

: દ્રવ્ય સહાયક :

શ્રી જવાહરનગર શ્વે. મૂ. પૂ. જૈન સંઘ
ગોરેગાંવ (વેસ્ટ), મુંબઈ

— સંસ્થાની વર્તમાન પ્રવૃત્તિઓ —

- સાધર્મિક સહાય
- માનવતાલક્ષી કાર્યો
- શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ ત્ર્યંબાળા
- 'સાગર' માસિક

श्री कैलाससागरसूरि ग्रंथभाषा ग्रंथांक-२

दान द्वात्रिंशिका

: रचयिता :

महोपाध्याय श्री यशोविजयल म.सा.

: अनुवादक तथा विवेक :

प.पू. आचार्यदेवश्री ऋद्धिसागरसूरि म.सा.

: संपादक-संशोधक :

मुनि संयमसागर म.सा.

: प्रकाशक :

श्री कैलाससागरसूरि इंस्टीट्यूशन

१३६/१२, नवाहरनगर,

गोरेगाव (वे.), मुंबई-४०००६२

मुद्रक : डे० लीआलाल लावसार, प्रोप्राइटर,
श्री स्वामिनारायण मुद्रण मंदिर,
२१, पुरुषोत्तमनगर, अस्स्टेन्ड सामे,
नवावाडण, अमदावाद-३८००१३.

—ફાઉન્ડર મેમ્બર્સ—

શ્રી ચીમનલાલ મોહનલાલ શાહ પરિવાર (અમદાવાદ)

— પેટર્ન મેમ્બર્સ —

શ્રી મફતલાલ ધરમચંદ જોગાણી (ગોરેગાંવ)
 શ્રી ચીનુભાઈ સકરચંદ શાહ (લિંબોદરાવાળા)
 શ્રી ચંદુલાલ ચૂનીલાલ પરિવાર (વિજાપુરવાળા)
 શ્રી માધવલાલ તુલસીભાઈની કુા. (મુ. જાદર)
 શ્રી તલકચંદ સ્વરૂપચંદ ટ્રસ્ટ (મુંબઈ)
 શ્રી કેશવલાલ નાથાલાલ ઝવેરી પરિવાર
 શ્રી કાંતિલાલ પ્રેમચંદ (રજાસણવાળા)

— આજીવન મેમ્બર્સ —

શ્રી ચંપકલાલ લોગીલાલ મહેતા (ગોરેગાંવ, મુંબઈ)
 શ્રી રાજેન્દ્રભાઈ ઝવેરી
 શ્રી રમણલાલ કેશવલાલ
 શ્રી લોગીલાલ માનચંદ
 શ્રી રતિલાલ નાથાલાલ (લોદરાવાળા)
 શ્રી કુમારપાળ રસિકલાલ
 શ્રી કમલેશભાઈ ઘડિયાળી

...સમર્પણ....

- * જેઓ સમ્યગ્જ્ઞાનરવરૂપ અનેક અન્ધરતનોના સર્જન દ્વારા લાખો લબ્યાત્માઓના પ્રેરણાદાતા બન્યા છે તે મહાપુરુષોના...
- * 'દ્વાત્રિંશતદ્ દ્વાત્રિંશિકા' અન્ધરતનના રચયિતા મહામહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજના...
- * 'આ અન્ધરતન' નો ગૂઝાર-અનુવાદ કરનારા પરમ પૂજ્ય સ્વ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ ઋદ્ધિ-સાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજસાહેબના...
- * મને ચારિત્રરતનનું પ્રદાન કરનારા, મારા જીવન-વિકાસના મૂળ કારણરૂપ, મારા પરમતારક સ્વ. ગુરુદેવ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ કૈલાસસાગર-સૂરીશ્વરજી મહારાજસાહેબના...
- * અને... જેઓ મારા જીવનમાં વિશિષ્ટ પ્રેરણારૂપ બનેલા છે તેવા સર્વે પુણ્યાત્માઓના... સુકોમળ કરકમળમાં... ઉપકારભાવના વહેતા ધોવથી પુનિત બનેલો હું આ પુસ્તક સમર્પિત કરું છું.

લિ. લઘુશ્રમણ
ને સંયમસાગર

। શ્રી સીમન્ધરજિનવરાય નમોનમઃ ॥

ભૂમિકા

‘ શ્રેયોભૂતાનેકશાસ્ત્રાર્થસંગ્રહં મનસિકૃત્ય । ’

[કલ્યાણકારી અનેક શાસ્ત્રના અર્થનો સંગ્રહ
મનમાં ધારણ કરીને...]

પરમ પૂજ્ય, ‘ લઘુહરિભદ્ર ’ તરીકે વિખ્યાત, તાર્કિક-શિરોમણી, વાચક-પ્રવર મહોપાધ્યાય શ્રીમહા યશો-વિજયજી મહારાજએ રચેલા ‘ દ્વાત્રિંશતદ્વાત્રિંશિકા ’ અન્ય રત્નની પ્રથમ દ્વાત્રિંશિકાની પ્રસ્તાવનામાં ઉપયુક્ત વાક્યનો પ્રયોગ કર્યો છે... મને આ વાક્ય ડુચિ ગયું... આથી જ પ્રસ્તાવનાના પ્રારંભે આ સુંદર વાક્ય મેં મૂક્યું છે.

પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કહે છે કે, ‘ શ્રેયોભૂત અર્થાત્ કલ્યાણકારી અનેકાનેક શાસ્ત્રો છે કે જે પરમાત્મા શ્રી તીર્થ-કરદેવો દ્વારા પ્રણીત અને ગણધરો, પૂર્વધરો તથા આચાર્ય-પ્રવરો દ્વારા શાસ્ત્રરૂપે ગુચ્છિત છે. તથા અન્ય દાશનિકો દ્વારા પણ આત્મકલ્યાણકારી જે શાસ્ત્રો રચાયેલા છે. તે સર્વાનું સ્મરણ કરીને આ અન્યની રચના-પ્રવૃત્તિને પૂ. ઉપાધ્યાયજી આગળ વધારે છે.

આના દ્વારા પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજની નમ્રતા-નિઃસ્વાર્થતાની પ્રતીતિ થાય છે માટે પૂજ્યપાદશ્રી પાસે સહુનું અંતર ઝૂકે છે, તેમ મારું હૈયું પણ નમ્રતાપૂર્વક ઝૂકી વન્ય છે.

[૬]

જગતમાં ધણું લખાય છે અને ધણું સાહિત્ય નિરંતર પ્રગટ થયા કરે છે. ધારાબદ્ધપણે ચાલતા આ કાર્યનો કોઈ અંત નથી. પણ તે લેખો, તે ગ્રંથો કે તે શાસ્ત્રો જે આત્માને હિતકારી કે દુર્ગતિ-પીડાના અપહારી હોય તો જ તે પ્રશંસનીય છે. હાસ્ય માટે, મનોરંજન માટે, કે પાપ-વૃત્તિઓને ઉત્તેજિત કરવા માટે રચાતા ગ્રંથો કે સાહિત્યનું કોઈ મૂલ્ય નથી. એવું સાહિત્ય તો જીવન-નિર્માણ કરવાને બદલે જીવનનું અધઃપતન નોતરે છે.

પૂર્વના કાળના મહાપુરુષો દ્વારા રચાતું સાહિત્ય કે શાસ્ત્ર-નિર્માણ ખરેખર આત્મહિતકારી હોય છે. તે વાત તેમના ગ્રંથોના વાચન-મનન દ્વારા સ્પષ્ટપણે સમજાઈ જાય છે. જીવમાત્રને સન્માર્ગ તરફ પ્રેરનાર અને આત્માને બિધ્વંમુખી બનાવનાર પૂર્વપુરુષો દ્વારા વિરચિત શાસ્ત્રો છે.

જોકે વર્તમાનકાળમાં પણ આત્મહિતકારી ગ્રંથો રચાય તે જરૂરી છે. પરંતુ પૂર્વના મહાપુરુષો દ્વારા વિરચિત ગ્રંથોની અપેક્ષાએ તો તે બહુ જ અદ્ય સંખ્યામાં દેખાય છે.

૫. પૂ. મહોપાધ્યાયજી દ્વારા રચિત અનેકાનેક ગ્રંથરત્નો છે. પરંતુ તેમાંના ઘણાખરા તો તર્ક-ન્યાય વગેરેની પ્રધાનતા-વાળા છે કેટલાક ગ્રંથો ધર્માનુષ્ઠાનોના વિધાન ફરમાવતા છે. તો કેટલાક ગ્રંથો દર્શનશાસ્ત્રરસવૃષ્ટ છે. તે તે ગ્રંથોમાં કોઈ કોઈ ચોક્કસ વિષયોને નિરૂપવામાં આવ્યા છે. જ્યારે આ ગ્રંથમાં પૂજ્યશ્રીએ ઘણા વિષયોને આવરી લીધા છે. પૂજ્યશ્રીની પ્રગાઠ વિદ્વાનો પરિચય આ ગ્રંથ દ્વારા આપણને થાય છે.

આ 'દ્વાત્રિંશદ્-દ્વાત્રિંશિકા' ગ્રન્થરત્નમાં જુદા જુદા ખત્રીશ વિષયો છે. તેમાં દરેક વિષય ઉપર ખત્રીશ-ખત્રીશ શ્લોકોનું એક એક પ્રકરણ (ખત્રીશી) રચવામાં આવેલ છે. આવી ખત્રીશ ખત્રીશીઓમાં સહુ પ્રથમ પૂજ્યશ્રીએ દાન-ધર્મની મહત્તા અને તે અંગેની વિવેકિતાને સમજાવવા માટે 'દાન-ખત્રીશી' રચી છે.

માનવમાં ધર્મ પામવાની લાખકાત ત્યારે જ પેદા થાય છે કે જ્યારે તેનામાં ખીજા જીવો પ્રત્યે દયા જાગે...ખીજા જીવોનાં દુઃખોને દૂર કરવાની સહુભાવના પેદા થાય... જો દયા નથી, જીવમૈત્રી નથી, તો તેવો આત્મા ધર્મ કરે તો શા માટે કરે?—તેવો સવાલ પેદા થાય છે. શું એ ધર્મ-કરણની પાછળ પણ તેનો સ્વાર્થભાવ તો નહિ હોય?

પૂજ્ય તારક તીર્થંકર લગવંતો પણ ધર્મપ્રવર્તનમાં મુખ્ય કારણરૂપ ચારિત્ર અંગીકાર કરતાં પહેલાં એક વર્ષ સુધી સાંવત્સરિક મહાદાન આપે છે. અને આના દ્વારા જાણે જગત જીવોને સહુમોઘ પણ આપે છે કે ખીજાને ધર્મ પમાડતાં પહેલાં તેના જીવનના નિર્વાહ માટેની જરૂરિયાતો અંગે પૂરતું ધ્યાન આપો. શક્તિ મુજબ તે જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરવા દાન વગેરે કરો; તો જ તે ધર્મને પણ સહજ રીતે પ્રાપ્ત કરી શકશે.

આજના ભૌતિકવાદના યોગરહમ પ્રસરેલા ભયંકર ઝેરથી ખચવા માટે આ ગ્રન્થરત્નનું વાંચન અને મનન કરવું ખૂબ જરૂરી છે, જેનાથી સાધનામાં પ્રખળ પ્રેરણા પ્રાપ્ત થશે.

આ અન્યની ઉપયોગિતા અને મહત્તા તો, જે પુણ્યાત્મા
જિજ્ઞાસાપૂર્વક અને એકાગ્રતાપૂર્વક અન્યરતનું વાચન-મનન
કરશે તેને જ સમજાશે. બીજાઓને તો આમાં નીરસતાનો
અનુભવ થાય તો ય નવાઈ નહીં.

પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજે આ અન્યરતના મૂળ-શ્લોકોની
રચના તો કરી. પણ તે શ્લોકોના ભાવાર્થને, અલ્પમોઘવાળા
જીવો પણ સમજી શકે તે માટે તેની સ્વોપજ-ટીકા પણ રચી.
જેના કારણે મૂળ-શ્લોકોનાં રહસ્યોનું જ્ઞાન જીવો સારી રીતે
પામી શકે.

પૂજ્યશ્રીની દરેક કૃતિઓમાં (રચનાઓમાં) પ્રારંભમાં
“ૐ” હોય જ છે. “ૐ” એ સરસ્વતીનો દ્યોતક છે.
પૂજ્યશ્રીના કાંઈમાં સદા સરસ્વતી રમતી હતી. તેના પ્રતીકરૂપે
પોતાના તમામ અન્યના આરંભમાં તેઓશ્રી “ૐ” શબ્દ
સ્થાપિત કરે છે.

પ્રાચીનકાળમાં બહુવિધ અન્યોના સર્જન પ્રાયઃ સંસ્કૃત
અને પ્રાકૃતભાષામાં જ થતા હતા. આ સિવાય અન્ય કોઈ
ભાષાઓનો પ્રાયઃ ઉપયોગ થતો ન હતો. આ અન્યમાં પણ
મૂળ શ્લોકો સંસ્કૃત ભાષામાં અને તેની સ્વોપજ ટીકા પણ
સંસ્કૃતમાં જ રચાયેલી છે.

પરંતુ સંસ્કૃત ભાષાના વિશિષ્ટ જ્ઞાન વગર આ અન્યનો
ભાવ સમજાય તેમ નથી. તેથી સંસ્કૃતના અજ્ઞાણ અથવા
અલ્પજ્ઞાણ આત્માઓને પણ આ અન્યના કલ્યાણકારી
રહસ્યોનો ઘોષ થાય તે માટે, એક ઉત્તમ અને મંગલ ભાવના
સાથે પૂ. સ્વ. આચાર્યદેવ શ્રી ઋદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી
મહારાજે આ અન્યનો ગૂર્જર - અનુવાદ તૈયાર કર્યો.

અનેક અન્થરતનોનાં સર્જક, 'યોગ' જેવા ઉચ્ચતમ વિષય ઉપર પણ વિશિષ્ટ અન્થના રચયિતા. ૨૫ વર્ષના કાળ દરમ્યાન અનેક અન્થોની રચના પાછળ સતત જનગૃતિ રાખનારા, શાસનનાં અનેકવિધ કાર્યો કરનારા, શાસન પ્રભાવક સ્વ. પૂજ્યવાદ શ્રી આચાર્ય શ્રી યુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્યરત્ન સ્વ. ભદ્રિક પરિણામી શાંત - સ્વભાવી પ. પૂ. આ. શ્રી ઋદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજીમહારાજે આ અન્થરતનો ગુર્જરાનુવાદ કરવા દ્વારા ઘણો ઉપકાર કર્યો છે. મેં તે પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કર્યાં નથી પરંતુ મારા ઉપકારી પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી સ્વ. આ. શ્રી કૈલાસસાગર સૂરીશ્વરજી-મહારાજશ્રીના મુખેથી સાંભળ્યું હતું કે સ્વ. પૂજ્યશ્રીની એવી ભાવના હતી કે નવીન અન્થોના સર્જન કરતાં પણ પૂર્વાચાર્યો દ્વારા વિરચિત સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલા અન્થરતનોના લોકભોગ્ય ગુર્જરભાષામાં અનુવાદ તૈયાર કરવો, જેના વાંચન દ્વારા અનેક ભવ્યાત્માઓ કથ્યાણભાગ તરફ આગેકદમ ખઠાવી શકે.

પૂ. આચાર્યશ્રીએ તેમની ભાવનાને અનુરૂપ આ 'દ્વાત્રિંશદ્ દ્વાત્રિંશિકા' અન્થનો તે અનુવાદ કર્યો જ ઉપરાંત યોગ પણ અનેક અન્થોના ગુર્જરાનુવાદ તેઓશ્રીએ કર્યા છે. સમય અને સંજોગ વગેરેની અનુકૂળતા પ્રમાણે તે બધું સાહિત્ય પ્રગટ કરવાનો મનોરથ છે.

છેલ્લી એક વાત... હું જ્યારે મારા પૂ. ગુરુદેવશ્રી પરમોપકારી આ. શ્રી કૈલાસસાગરસૂરીશ્વરજી મ સા. સાથે વિ. સં. ૨૦૩૮માં સાણદ મુકામે ચાતુર્માસ હતો, ત્યારે ત્યાંના (સાગરગચ્છના) ઉપાત્રયમાં નીચેના ભાગમાં એક

કપાટમાં, નિરર્થક કચરાની જેમ પડેલાં, કેટલાંક પુસ્તકો
મેં જોયાં. તેમાં અચાનક મને પૂ. સ્વ. આચાર્ય શ્રી
કૈલાસાગર સૂરીશ્વરજી મ. સા.ના હાથે લખાયેલી આ ગ્રન્થના
ગુજરાતવાદવાળી નોટબુકો ઉપલબ્ધ થઈ. બીજા પછુ અનેક
શાસ્ત્રગ્રન્થોના અનુવાદવાળી નોટબુકો જોવા મળી.

મેં તે તમામ નોટોને સંભાળી લીધી અને તેનું
મહેનતપૂર્વક વાચન કર્યું. વાંચનમાં મહેનત વિશેષ એટલે
પડતી કે પૂજ્યપાદશ્રીના અક્ષરો જોઈએ તેટલા સ્પષ્ટ ન
હતા. તે વાચન બાદ મને લાગ્યું કે પૂજ્યશ્રીએ કરેલી આટલી
બધી મહેનત વ્યર્થ તો ન જ જવી જોઈએ.

તેના તે ગુજરાતવાદને મેં વારંવાર વાંચ્યો. અને
મારી દૃષ્ટિએ યથારહિત તેમાં યોગ્ય સુધારોવધારો પણ
કર્યો-કરાવ્યો.

ત્યાર બાદ આ ગૂજરાતવાદ અનેક ગુજરાતી જૈન-
જનતાને ઓધપ્રદ અને તે, શુભાશયપૂર્વક ' પૂ. આ. શ્રી
કૈલાસાગરસૂરિ જૈન ગ્રન્થમાળા ' ના અન્વયે તેનું
પ્રકાશન કરાવવાની ભાવના સેવી હતી, જે આજે સફળતાને
પામી રહી છે.

પ્રથમ દાન-અત્રીશી ઉપરના આ ગૂજરાતવાદનું પ્રથમ
પ્રકાશન, અભ્યાસ, મનન અને વાચન દ્વારા અનેક જીવોના
વૈરાગ્યભાવની વૃદ્ધિ કરનારું અને એ જ શુભાભિલાષા.

લિ.

અખાત્રીજ, સં. ૨૦૪૩.
સુરત.

પ.પૂ. આ.શ્રી કૈલાસાગરસૂરીશ્વર-
ચરણસેવક
લલિતશ્રમણ સંયમસાગર

પ્રકાશકીય

પરમ પૂજ્ય સ્વ. ગન્ધાધિપતિ, મહાન ઉપકારી, આચાર્ય. ભગવંત શ્રીમદ્ કૈલાસસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજસાહેબના ઉપકાર-ઋણમાંથી યત્કિંચિત્ મુક્ત થવાની ભાવનાથી અને તે પૂજ્યશ્રીની સ્મૃતિ ચિરંજીવ બની રહે તે શુભાશયથી, તેઓશ્રીજીના જ અંતિમ-શિષ્ય પૂ. મુનિરાજશ્રી સંયમસાગરજી મ. સા.ની સતત પ્રેરણાથી " પૂ. આ. શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ ફાઉન્ડેશન "ની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. તેના અન્તર્ગત 'આ. શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ અંથમાળા' પણ ચાલુ કરવામાં આવી છે.

પરમ પૂજ્ય, ન્યાયવિશારદ, ન્યાયાચાર્ય, મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજએ રચેલા 'દ્વાત્રિંશદ્ દ્વાત્રિંશિકા' અન્યના એક પ્રકરણુ 'પ્રથમ દાન-દ્વાત્રિંશિકા'ના ગૂર્જરાનુવાદરૂપ આ પુસ્તક, આ અન્યમાળાના બીજા મણુકા તરીકે પ્રકાશિત કરતાં અમે અતિ હર્ષની લાગણી અનુભવીએ છીએ.

આ પુસ્તકના પ્રકાશન પહેલાં 'પ્રાકૃત-વ્યાકરણુ'નું પુસ્તક આ અન્યમાળાના પ્રથમ પુષ્પરૂપે પ્રકાશિત થયેલ છે. ભવિષ્યમાં પણ અમે પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન અનેક અન્યોનું પ્રકાશન આ અન્યમાળા દ્વારા કરવાની શુભ ભાવના સેવીએ છીએ.

આ ફાઉન્ડેશન પૂ. ગુરુવચંશ્રીની પ્રેરણા અને અંતરના શુભાશિષ સાથે પ્રસ્થાપિત કરેલ છે તેના મુખ્ય ઉદ્દેશ્યો આ છે :

- [૧] સમ્યક્જ્ઞાનનો પ્રચાર અને પ્રસાર.
- [૨] પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન સાહિત્યનું પ્રકાશન.
- [૩] આર્થિક રીતે નબળા-દુબળા સાધનમિકેની ભક્તિ.

આ અને આવાં અનેકવિધ કાર્યો કરવાના અમારા મનોરથ છે.

અન્યમાળાનું આ દ્વિતીય પ્રકાશન દરેક આત્માઓને સ્વ-પર કલ્યાણ અર્પનારું બની રહે એ જ અભ્યર્થના.

—ટ્રસ્ટી મંડળ

આ. શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ ફાઉન્ડેશન

: પ્રસ્તાવના :

જગતમાં રહેલા છ દ્રવ્યોના પોતપોતાના સ્વતંત્ર સ્વભાવ છે, અને એ સ્વભાવ કોઈ પણ કાળે કોઈ પણ સંયોગોમાં બદલાતા નથી.

છતાં પણ જીવદ્રવ્યમાં પુદ્ગલદ્રવ્યના સંયોગથી અનેક પ્રકારની વિકૃતિઓ ઊભી થવાના કારણે એનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ અવરોધાય છે. આ વાસ્તવિક સ્વરૂપને પ્રગટ કરવા માટેના અનેક ઉપાયો પરમ તારક શ્રી અરિહન્ટ ભગવંતોએ પોતાની દેશનામાં બતાવ્યા છે અને પૂ. શ્રી ગણધર ભગવંતોએ તેને દ્વાદશાંગીમાં ગૂંથ્યા છે.

આ દ્વાદશાંગીનો અભ્યાસ કરવાનો અધિકાર ફક્ત શ્રમણસંઘનો જ છે. શ્રમણોપાસકોને તો ફક્ત તે શ્રુત સાંભળવાનો જ અધિકાર છે. માટે દ્વાદશાંગીના પદાર્થો, એના ભાવો અને રહસ્યોના જ્ઞાનથી શ્રાવક-સંઘ વંચિત ન રહે તે માટે પૂર્વાચાર્યોએ દ્રવ્યાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, ધર્મકથાનુયોગ અને ચરણકરણાનુયોગ-વિષયક અનેક પ્રકરણો બનાવ્યાં છે, અને ચતુર્વિધ શ્રીસંઘ ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે.

આવા અનેક અર્થોમાં 'દ્વાત્રિંશદ્ દ્વાત્રિ શિકા' નામક અર્થ ઉત્તમ અર્થ છે. એની અંદર જુદા જુદા બીશ વિષયો ઉપર બત્રીશ-બત્રીશ શ્લોક પ્રમાણુ એક એક બત્રીશીની રચના કરાઈ છે.

પ્રથમ દાન-દ્વાત્રિંશિકા' છે જેની અંદર દાનનું સ્વરૂપ, દાનના ભેદો, વગેરેનું સુદર સ્વરૂપ બતાવવામાં આવેલ છે.

અને એમાં પણ સાધુને અનુકંપાદાન હોય કે ન હોય ? હોય તો કેવા સંયોગોમાં કેવી રીતે હોય ? નિશ્ચય અને વ્યવહાર તથા ઉત્સર્ગ અને અપવાદ વગેરેને નજરમાં રાખીને જે અનેક વિકલ્પો કરવાપૂર્વક ખતાવ્યું છે તે જ્ઞેતાં એમ લાગે કે શ્રી અરિહંત પરમાત્માના શાસનના સિદ્ધાંતો કેવા ઉત્તમ અને આત્મકલ્યાણકારી છે ! ! !

આ અન્થરતનની રચના પૂજ્યપાદ સ્વ. ન્યાયવિશારદ, ન્યાયાચાર્ય મહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજ સાહેબે કરી છે. જેઓશ્રી તત્કાલીન સમસ્તશ્રુતના તેમજ સ્વ-પર સિદ્ધાન્તોના પારગામી હતા. તેથી જ તેમની ગણના 'લઘુ હરિભદ્રસૂરિ' તરીકે થાય છે. તેમની વાદ શક્તિથી તેમજ પ્રકાંડ વિદ્વતાને જોઈને કાશીના મહાન પંડિતોએ તેઓશ્રીને 'ન્યાયવિશારદ' અને 'ન્યાયાચાર્ય' ની પદવીઓ અર્પણ કરી હતી.

આ મહાપુરુષે સંસ્કૃત-પ્રાકૃત, ગુજરાતી, મારવાડી, હિન્દી વગેરે ભાષાઓમાં વિદ્વદ્ભોગ્ય, લોકભોગ્ય અને બાળ-જીવભોગ્ય એમ અનેક જીવોને ઉપયોગી અનેક ગ્રન્થોની રચના કરી છે.

આ 'દ્વાત્રિંશદ્ દ્વાત્રિંશિકાની' રચના પણ આ જ મહાપુરુષે કરેલી છે. આમના પહેલાં પૂજ્યપાદ શ્રી સિદ્ધસેન-દિવાકરસૂરિએ પણ 'દ્વાત્રિંશદ્ દ્વાત્રિંશિકા'ની રચના કરેલ હતી તેની પ્રેરણા લઈને પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજે (યશો-વિજયજીમહારાજે) આ ગ્રન્થ રચ્યો હોય તેમ અનુમાન કરી શકાય.

આ અન્યતા રહસ્યને પ્રગટ કરવા માટે ખુદ પોતે જ 'તત્વાર્થ-દીપિકા' નામની ટીકા રચીને અન્યતા હાઈને પ્રગટ કરીને ભગ્યાત્માઓ ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે.

પરંતુ પંચમ કાળના પ્રભાવે, હૂંસ પામતી જતી બુદ્ધિના કારણે વર્તમાનકાળમાં બધા જીવો કાંઈ તે અન્યને ભણી, વાંચી કે સમજી ન શકે તે સ્વાભાવિક છે. આથી પૂ. યોગનિષ્ઠ સ્વ. આચાર્યદેવ શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજસાહેબના શિષ્યરત્ન સ્વ. પૂ. આચાર્યદેવશ્રી ઋદ્ધિસાગરસૂરીશ્વરજીમહારાજ-સાહેબે ટીકાના ભાવાર્થને પ્રકાશિત કરતું આ સુંદર વિવેચન તૈયાર કર્યું છે.

પૂ. આચાર્યશ્રી શાંતમૂર્તિ, સરળ-પરિણામી અને ભદ્રિકતાના ગુણોથી સુશોભિત હતા.

પૂજ્યગદશ્રીજીએ પોતાના જીવન દરમ્યાન અનેક પ્રકારની ઉત્તમ આરાધના અને શાસનપ્રભાવના કગી છે અને અનેક અન્યો ઉપર વિવેચનો પણ લખ્યા છે. જેમાંના યોગાનુભવ, સુખસાગર, સપ્તતિશત સ્થાનક પ્રકરણ, પ્રેમગીતા ઉપરનાં વિવેચનો પ્રસિદ્ધ યર્ષ ચૂક્યાં છે.

બીજાં વિવેચનો અપ્રસિદ્ધ છે. તે વિવેચનો પ્રસિદ્ધ કરવાની તમન્ના પૂ. સંયમમૂર્તિ સ્વ. આ. દેવશ્રી કેલાસસાગર-સૂરીશ્વરજી મહારાજસાહેબના લઘુ શિષ્યરત્ન પૂ. મુનિશ્રી સંયમસાગરજી રાખે છે, તે અનુમોદનીય છે.

લિ. પ. પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્
વિજય-સ્થૂલભદ્રસૂરીશ્વરજી ચરણકિંકર

—મુનિ અમિતયશવિજય.

॥ अर्हम् ॥

॥ श्री शंभेश्वर-पार्श्वनाथाय नमः ॥

द्वात्रिंशद्

द्वात्रिंशिका प्रकरणम्

[गुजराती-अनुवाद सङ्गित]

नत्वा श्रीमन्महावीर, यो दृश्यकपभाभासुरम् ।

द्वात्रिंशिकाप्रकरणस्यानुवादं करोम्यहम् ॥

अर्थः : ये सूर्यनी प्रभा जेवा तेजस्वी, जेवा श्रीमहावीरप्रभुने नमस्कार करीने हुं 'द्वात्रिंशिका प्रकरण'ने अनुवाद करुं छुं.

टीकानुं मंगल करता श्रीमान् महोपाध्याय श्री यशोविजयस्य महाराज्ज् करभावे छे डे...

ऐन्द्र वृन्द विनतांघ्रियामलं, यामलं जिनपतिं समाश्रिताम् ।
योगिनोऽपि विनमन्ति भारतो, भारती मम ददातु सा सदा ॥१॥

जे परमात्मा जिनेश्वरदेवीना अरजुकभणभां देव-
देवेन्द्रो अने नर-नरेन्द्रो सदासर्वदा (हुमेशां) मन,
वयन अने कायानी त्रिशुद्धिपूर्वक नमस्कार करे छे...

[१]

વળી ..અલક્ષ્ય (ઋલઘી ન ઝોળખી શકાય તેવા) આત્મસ્વરૂપને પામવા યોગીઓ પણ, તેવા શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રગટ કરી ચૂકેલા પરમાત્માઓના ધ્યાન દ્વારા આશ્રય કરે છે: તે જિનેશ્વરદેવોના મુખ-કમલમાંથી પ્રગટતી ભારતી (સરસ્વતી) મને (યશો-વિજયજીને) શ્રીજિન-પ્રણોત શાસ્ત્રોનો સમ્યગ્ભાવે ઉપદેશ આપવાની શક્તિ અને સામર્થ્ય સદા આપો... [અહીં આશીર્વાદનો માગણી છે.]

હવે પ્રસ્તાવના [ભૂમિકા] કરતાં જણાવે છે કે :

‘ શ્રેયોભૂતાનેકશાસ્ત્રાર્થસંગ્રહં મનસિકૃત્ય ’

- આત્મકલ્યાણને સાધી આપનારાં અનેક શાસ્ત્રો...
- તીર્થંકર પરમાત્માઓના શ્રીમુખેથી નીકળેલાં...
- શ્રીમાન્ ગણુધરો તથા પૂર્વધરો દ્વારા રચાયેલાં...
- અનેક આગમ-ગ્રન્થો અને શાસ્ત્ર-ગ્રન્થો તથા...
- અન્ય દર્શનના વ્યાસ-પતંજલિ વગેરે ઋષિઓ દ્વારા રચાયેલાં પુરાણ વગેરે પ્રકરણો...

આ તમામને યાદ કરીને... તેમાં જણાવેલા અર્થો અને રહસ્યોને મનમાં ખરાખર અવધારીને... શ્રીમાન્ મહામહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજને જગતના અનેક લબ્ય જીવોના ઉપકારને માટે, તેમને સત્ય તત્ત્વનો બોધ થાય તે કાળે, ખત્રીશ-શ્લોકમય ‘ખત્રીશ-ખત્રીશી’ની રચના કરી છે.

પ્રથમ દાનધર્મનું સ્વરૂપ બતાવતાં પરમ મંગલસ્વરૂપ
‘દાન-બત્રીશી’નો આરંભ કરે છે :

એન્દ્રશર્મપ્રદં દાનમનુકમ્પા સમન્વિતમ્ ।
મક્ત્યા સુપાત્રદાનં તુ માક્ષદં દેશિતં જિનૈઃ ॥

અર્થ : શ્રીતીર્થકર લાગવંતો જણાવે છે : જે
અનુકંપાયુક્ત દાન છે... તે જીવોને દેવ-ઇન્દ્ર વગેરેના
સુખ આપે છે. અને... જે સુપાત્રદાન ભક્તિપૂર્વક
કરાય છે તે મોક્ષને આપનારું છે.

વિવેચન : અહીં પ્રથમ શ્લોકમાં “ જે ” શબ્દનું
સ્થાપન કરવામાં આવ્યું છે, તે પોતાને ઇષ્ટ એવા વાગ્દેવતા
(સરસ્વતી)ના સ્મરણરૂપ છે

પરમાત્મા શ્રી તીર્થકરદેવોએ જગતના કલ્યાણ માટે
જે ધર્મોપદેશ આપ્યો, તેમાં દાન ધર્મને સૌ પ્રથમ જણાવ્યો,
આથી જ શ્રીમાન્ યશોવિજયજી મહારાજ પણ પ્રભુના પગલે
પગલે ચાલીને સૌ પ્રથમ દાનધર્મનું અને તેના માહાત્મ્યનું
વર્ણન કરી રહ્યા છે.

દાન મુખ્યત્વે બે પ્રકારે છે :

[૧] અનુકમ્પા અને [૨] સુપાત્રદાન.

[૧] અનુકંપાદાનનો મહત્ત્વા

અનુકંપાદાન એટલે જે જીવો પોતપોતાના અશુભ
કર્મના ઉદયથી આ સસારમાં ભ્રમણ કરતાં અનેક પ્રકારનાં
દુઃખો, દુર્ભાગ્યો, રોગ અને શોક વગેરેથી પીડિત છે, ત્રસ્ત
છે; તેમના પ્રત્યે દયા કરવી.

જેઓ મદદ માંગતા હોય અને જેઓ મદદને પાત્ર પણ હોય તેવા રંક અને ગરીબ જીવોને દાન આપવું... તેમની સહાય કરવી... તેમને મદદ કરવી તેનું નામ અનુકંપા દાન.

જેઓ મરણના ભયથી ત્રાસ પામેલા હોય, તેઓને તે કષ્ટથી અચાવી લેવા .. મૃત્યુના ભયથી ઉગારી લેવા... તેનું નામ અભય દાન.

જેઓ ભૂખથી-તૃપ્તિથી પીડાતા હોય... તેમને અનાજ-પાણી વગેરે આપીને તેમને જીવન આપવું... તેનું નામ અન્નદાન.

તેમજ જેઓ અશક્ત લેવાથી અન્ય મુશ્કેલીઓથી પીડાતા હોય તેમને અભય સ્થાનમાં મૂકવા અને જે આજીવિકાની તકલીફવાળા હોય તો તેમને તેમની યોગ્યતા અને કક્ષા પ્રમાણે ધંધો અપાવવો, તે પણ જીવનદાન છે.

જગતમાં અમારિતો પડહ વગડાવવો, ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને ત્રાસથી-પીડાથી છુટકારો અપાવવો; તે પણ અભયદાન છે.

આવા દાન કરનારો આત્મા...

- [૧] અહંકારથી યુક્ત બનીને દાન આપે.
- [૨] માયા-કષ્ટથી મુક્ત બનીને દાન આપે.
- [૩] યાત્રક પાસેથી પોતાના ભૌતિક સ્વાર્થની અપેક્ષા રાખ્યા વિના દાન આપે.
- [૪] કૃમિની અપેક્ષા વગર દાન આપે.

તો... આવો આત્મા... દેવ-દેવેન્દ્ર અને ચકવર્તીપણાની સુખોને પામે છે.

[૪]

અદ્ય દાન પણ મહાન ફળને આપનારું છે; માટે અભયદાન વગેરે દયાપૂર્વક આપવું જોઈએ; જેનું ફળ ધણું મહાન છે. આ પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવનું કથન છે.

[૨] સુપાત્ર દાનનો મહિમા

[૧] અનંત ઉપકારી તારક તીર્થ કરદેવો; [૨] પૂજનીય ગણધર ભગવંતો [૩] આચાર્યો, [૪] ઉપાધ્યાયો [૫] સાધુઓ, [૬] સાધ્વીશ્રીઓ, [૭] આર વ્રતને ધારણ કરનારા શ્રાવકો તથા શ્રાવિકાઓ [૮] એકાદ પણ વ્રતને ધારણ કરનારા સામાન્ય શ્રાવકો તથા શ્રાવિકાઓ તથા [૯] સમ્યક્ત્વને ધારણ કરનારા પુણ્યાત્માઓ...

આ તમામ આત્માઓને પોતાના ભૌતિક સ્વાર્થ-ભાવ સિવાય ભક્તિપૂર્વક અપાત્રું દાન તે 'સુપાત્રદાન' કહેવાય છે.

આ પ્રકારના દાનથી આત્મા...

- * ધર્મબોધક સદ્ગુરુને! પરિચય થાય છે.
- * તેમના સત્સંગથી શ્રાદ્ધિ પદાર્થોનો યથાર્થ બોધ થાય છે.
- * સંસારના સ્વરૂપનું સત્ય-ભાન થાય છે.
- * આત્મદર્શન રૂપ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે.
- * સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્દર્શન અને સમ્યક્ચારિત્રની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે.
- * વ્રત, જપ, તપ, પર્યષ્પાણી અને સદ્ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે.
- * સર્વ શ્રેણી પ્રત્યે સમન્વ ભાવ સિદ્ધ થાય છે.
- * અંતે...ચુકલધ્યાન વગેરેની પ્રાપ્તિ થતાં સર્વ કર્મનો ક્ષય થાય છે.
- * અને... આત્મા પરમાત્મા બને છે અને મોક્ષ-સુખની પ્રાપ્તિ કરે છે.

માટે જ શ્રીતીર્થ કર લગવ તોએ 'સુપાત્રદાન' કરવાને આપણને સુંદર ઉપદેશ આપ્યો છે. પાત્રની જે યોગ્યતા હોય તે પ્રમાણે શુદ્ધિપૂર્વક તેની સેવા કરવી જોઈએ, તે વાત જણાવે છે :

અનુકમ્પાઽનુકંપ્યે સ્યાદ્, ભક્તિઃ પાત્રે તુ સંગતા ।
અન્યથાધોસ્તુ દાતૃણામતિચાર પ્રસાન્નિકા ॥૨૧॥

અર્થ : જેઓ દયાને (અનુકંપાને) પાત્ર હોય તેઓને દયાભાવે દાન કરવું, અને...જેઓ સાધર્મિક છે તેમના પ્રત્યે પ્રેમપૂર્વક દાન કરવું...તેનાથી વિપરીત (ગિરતી) ભાવથી દાન કરવામાં આવે તો દાતાને અનિચાર-દોષ લાગે છે. ॥૨૧॥

વિવેચન : જગતમાં જે સંસારી જીવો પોતપોતાના પાપકર્મના ઉદ્યને કારણે દીન, હીન કે દુઃખી હોય...અથવા આતંકકારી તોફાનીઓની પરાધીનતાના કારણે દુઃખથી પીડાતા હોય અથવા બૂખથી કે તરસ વગેરેથી ત્રસ્ત હોય તેઓ જે 'જૈન' ન હોય તો પણ તે દયાને પાત્ર છે.

આવા જીવોને યોગ્ય મદદ કરીને તેમને તે તે દુઃખોથી બચાવવા અને તેમને અભયદાન તથા અન્નદાનને માટે પાત્ર સમજવા...

પરંતુ જે સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક કે શ્રાવિકાઓ છે, સમ્યક્દર્શન વ્રતના ધારક છે. તે સહુ તો આપણા સાધર્મિક બંધુઓ છે. તેમને તો પ્રેમપૂર્વક અને ભક્તિપૂર્વક દાન આપવું તે જ યોગ્ય છે, સંગત છે. તેમના પ્રત્યે અનુકંપા-શુદ્ધિ (દયાશુદ્ધિ) કરવામાં આવે તો તેનાથી અનિચાર લાગે છે.

અહીં જે “વિપરીત” કહ્યું છે, તેનો અર્થ છે : જે દયાને પાત્ર છે તથા જે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, તેના પ્રત્યે ભક્તિ દાખવવામાં આવે અને જે સાધુ-શ્રાવક વગેરે છે તેના પ્રત્યે દયા (અનુકંપા) કરવામાં આવે તેનાથી મિથ્યાત્વરૂપ, કૃતિંગી-સત્કાર અને સાધર્મિકતા અસત્કારરૂપ અતિચાર લાગે છે. તેથી જે સુપાત્ર છે... (સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક વગેરે) તેના પ્રત્યે અનુકંપા કરવી ન જોઈએ.

આમ છતાં...જે તેઓના શરીરમાં રોગ હોય, વૃદ્ધત્વ તથા અંધત્વ વગેરે હોય, તો તેમનું ધૃષ્ટ થાય, તેમના તે તે દુઃખાદિનો નાશ થાય, તેમનાં અશુભકર્મોનો વિલય થાય, અને અંતે તેમના આત્માનો ઉદ્ધાર થાય...આવી અનુકંપા ખુદ્ધિ થાય તો તે અપ્રમાણ નથી. કારણ કે દાતારની અપેક્ષાએ જે હીન છે તેના પ્રત્યે આ રીતે અનુકંપાખુદ્ધિ થાય તો તેમાં પ્રમાણપણું હોવાથી દાતારને દોષ (અતિચાર) લાગતો નથી.

અહીં “અન્ય આચાર્યો” આ પ્રમાણે કહે છે : જે વ્યક્તિ કે જે સ્થાન ઉપર દાતારને અનુકંપા થાય છે, તે વ્યક્તિમાં વિદ્યમાન હીનપણાની અવસ્થા વગેરેનો વિચાર ન કરતાં, તેમનાં જે દુઃખનાં કારણો છે તે કારણોથી તેને મુક્ત કરવાની ભાવના છે. આમાં તે ધર્મી કે અધર્મી હોવાની વિચારણા આવતી નથી...આથી દોષ નથી લાગતો.

પરંતુ ‘વિપરીતનો અર્થ’ આમ લેવો; કે હીનને (હલકાને) ઉત્તમ માને અને ઉત્તમ ચારિત્રવાળાને હીન (હલકો) માને તો દાતારને સમ્યક્ વમાં દોષ લાગે છે.

પરમ પવિત્ર ચારિત્રવંત સાધુ પુરુષો પ્રત્યે દયાથી (અનુકંપાથી) દાન કરવું તે ઉચિત નથી...તેમના પ્રત્યે તો પરમ ભક્તિ-પ્રેમ અને બહુમાનપૂર્વક દાન કરવું તે જ યોગ્ય છે.

આગમમાં જણાવ્યું છે :

॥ આચરિયઅણુકંપાણ ગચ્છો અણુકંપિઓ મહાભાગો ॥

અર્થ : પૂજ્યપાદ આચાર્યની અનુકંપાથી તો મહાન ભાગ્યવંત એવા ગચ્છતી પણ અનુકંપા થાય છે.

[અહીં 'અનુકંપા' શબ્દ 'વ્યક્તિ' અર્થમાં છે.]

આ વચનના આદેશથી, પૂજ્યશ્રી આચાર્ય શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી-કૃત અષ્ટકૃતિના આધારે પ્રેમ માની શકાય કે સારા ઉકૃષ્ટ બુદ્ધિમાન પુરુષો પણ, જેમના પ્રત્યે પૂજ્ય બુદ્ધિ છે તેમના પ્રત્યે પણ વિશેષ કારણે અનુકંપા કરે છે. આ અનુકંપા રોકી શકાતી નથી.

આ ન્યાયે સુપાત્ર દાન કરનારા દાતાઓમાં પ્રહણુ કરનાર (દાન લેનાર)ના દુષ્ટો અથવા અહયણુ જેતાં તેમાંથી તેને બચાવવાની પ્રવૃત્તિ થાય તો તે રીતે અનુકંપા (દયા) આવી જાય છે, અર્થાત્ અનુકંપા થઈ જાય છે. આ અપેક્ષાએ આચાર્ય વગેરે પ્રત્યે પણ અનુકંપા દાતાર કરી શકે છે અને તે દોષરૂપ નથી.

કારણ કે આ તો પ્રત્યક્ષથી જ પોતાના પૂજ્ય પુરુષ પ્રત્યે ઇષ્ટતાને સાધી આપનારી પ્રવૃત્તિ છે. તેથી આવા સ્થળે અનુકંપા થવી તે સત્ય-પ્રમાણરૂપ જ છે...તેમ જણાવું.

[૮]

લક્ષિત અને અનુકંપાનો ભેદ હવે જણાવે છે :

તत्राद्या दुःखीनां दुःखोद्दिधीर्षाल्पासुखभ्रमात् ।

पृथिव्यादौ जिનાર્चादौ यथा तदनुकंपिनाम् ॥૩॥

અર્થ : અનુકંપા અને લક્ષિત, આમાં પ્રથમ જે અનુકંપા છે... તે દુઃખીઓને દુઃખમાંથી મુક્ત કરવાની ઇચ્છારૂપ છે, અને તે પૃથ્વી, પાણી વગેરેના જીવો પ્રત્યે હોય છે, આ અનુકંપા અહ્ય પ્રયાસ- (મહેનત)થી સાધ્ય છે, અને બીજી લક્ષિત છે તે તીર્થંકર જિનેશ્વરદેવોના વિષયમાં થાય છે.

વિવેચન : જાનની પ્રવૃત્તિમાં મુખ્યત્વે બે ભાવના થાય છે. [૧] લક્ષિત અને [૨] અનુકંપા.

આ બેમાં પ્રથમ કર્તવ્યરૂપ અનુકંપા છે. જે જીવો સંસારમાં જન્મ, મરણ, આધિ, વ્યાધિ (રોગ), ઉપાધિ વગેરેથી પીડાતા હોય, તેઓને દુઃખમાંથી મુક્ત કરવાની અને સુખી બનાવવાની ઇચ્છા તે અનુકંપા છે. આ અનુકંપા અહ્યપ્રયાસથી અર્થાત્ થોડી મહેનતથી સિદ્ધ થાય છે.

જેમનામાં અતિ બળવાન પાપકર્મ છે; તેમને-તેવા જીવોને પાપના ઉદ્દયે જન્મ-મરણ, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, મૂકપણુ, આધિનાપણુ, લંગડાપણુ, તીવ્ર પરાધીનતા વગેરે અનેક દુઃખો મનુષ્યપણામાં ભોગવવાં પડે છે.

તિયંચના ભવમાં શિકારીઓ દ્વારા છેદન-ભેદન, તાડન-મારણુ, તાપ-તૃપા, ભૂખ વગેરે અનેક પ્રકારની પીડાઓથી પીડાવું પડે છે. માનવભય કરતાં અનેકગણી પીડાઓ તિયંચ-ભવમાં સહવી પડે છે.

નરકના ભવમાં નારકી-શુવોને તે ક્ષેત્ર સમ્યન્ધી વેદનાઓ, મનુષ્ય અને તિ.યના ભવ કરતાં અનંતગણી વધારે ભોગવવી પડે છે.

દેવના ભવમાં પણ પરસ્પર ઇર્ષ્યા-અસૂયાના કારણે લડાઈ ઝઘડા વગેરે ખૂબ થતા હોય છે. ત્યાં પણ દેવો શાંતિનો અનુભવ કરી શકતા નથી. બળવાન દેવો દ્વારા નિર્બળ દેવોને પીડાવું પડે છે. આમ સઘળો સંસાર-સંસારના શુવો દુઃખથી પીડાય છે.

આવા શુવોને દુઃખથી મુક્ત કરવાના વિષયવાળી જે ઇચ્છા-લાવના તે અનુકંપા છે. આ ફલિતાઈ છે

પૂજ્ય શ્રી ગુરુદેવ જણાવે છે :

“ સર્વ શુવોને ધર્મી બનાવું, સર્વ વિષ્ણવ ઉદ્ધારું !
રહે ન જગતમાં કોઈ દુઃખી, સર્વ શુવોને તારું ”

આવી ઉત્કૃષ્ટ અનુકંપા મહાન પુરુષોના અંતરમાં હોય છે. આ જ રીતે સર્વ શ્રાવકોમાં પણ દયારૂપ અનુકંપા સામાન્યતઃ હોય જ છે.

એક જ વખતે વ્યક્તિ અને અનુકંપા પણ પરમાત્માની લક્ષિત કરનારામાં પ્રવર્તે છે. તેનું ઉદાહરણ પૂ. મહોપાધ્યાયશ્રી મ. જણાવે છે.

જેમકે પરમાત્મા તીર્થ કરદેવની દ્રવ્યપૂજન કરતાં અને ગુરુદેવોની લક્ષિત કરતા તે પૂજ્યો પ્રત્યે વ્યક્તિની લાવના હોય છે. અને પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ અને વનસ્પતિ રૂપ દયાને પાત્ર શુવો પ્રત્યે અનુકંપારૂપ લાવના પણ હોય છે.

તેમજ તીર્થ કર પરમાત્માની પૂજન અને દર્શન વગેરે કરતાં અનેક આત્માઓ આત્મદર્શનરૂપ સમ્યક્દર્શન પામ્યા છે. અને દેશવિરતિ તથા સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્ર પણ પામ્યા છે. અને પૃથ્વીકાયાદિ છ એ જીવોની રક્ષા કરવાના પરિણામ-વાળા બન્યા છે.

જો કે પરમાત્માની પૂજન કરતા આત્માઓને ભક્તિરૂપ અનુબંધાન પ્રાપ્ત થાય છે. પરમાત્માના સ્વરૂપનો વિચાર કરતાં પોતાના આત્મામાંથી મોહનું આવરણ નાટ થઈ જાય છે. શુદ્ધ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ રીતે નિરંતર (હંમેશા) તીર્થ કરદેવની દ્રવ્ય અને ભાવથી ભક્તિ કરતો આત્મા સમ્યક્દર્શનને શુદ્ધ કરે છે.

આ રીતે સમ્યક્ત્વના ભાવ સાથે અનુકંપા એક સાથે એક જ આત્મામાં વિદ્યમાન રહે છે. આથી આમાં કોઈ વિરોધ આવતો નથી. આ વાત 'પંચલીંગી પ્રકરણ' વગેરેમાં પણ કહી છે. તેથી અમે પણ [શ્રી ઉપાધ્યાયજી યશોવિજયજી મ.] કહીએ છીએ

જો અદ્ય મહેનતે મહાન ઉપકાર થતો હોય તો તે કરવો જ જોઈએ .. એ વાત હવેના શ્લોકમાં જણાવે છે :

સ્તોકાનામુપકારઃ સ્યાદારંભાદ્યત્ર મૂયસામ્ ।
તત્રાનુકંપા ન મતા, યથેષ્ટાપૂર્ત્તક કર્મસુ ॥૪૧॥

અર્થ : જ્યાં થોડા માણસોને ખાવાપીવાનું મળે, થોડા જીવો પ્રત્યે ઉપકાર થાય, પરંતુ અનેક જીવોનો ભયંકર ઘાત વગેરે થતો હોય... આર ભ-

સમારંભ વગેરે દ્વારા... ત્યાં અનુકંપા માનવામાં આવી નથી જેમકે ઇષ્ટાપૂર્ત-કર્મ (તે નામના યજ્ઞની ક્રિયા)માં !

[વવેચન : જ્યાં થોડાક બ્રાહ્મણો વગેરેને ભોજન મળે, થોડા બેકારોને રોજ-રોટી મળે, થોડા અધિવાનોને મુક્તિ મળે, આ રીતે થોડી દયા થાય ..

પરંતુ એકેન્દ્રિયથી માંડીને પંચેન્દ્રિય પ્રાણીઓ બકરાં, પાડાં, ઘેટાં, અને માનવ સુધ્ધાં અતેક જીવોની ભયંકર રીતે પ્રમાદિ નિમિત્તે હિંસા થતી હોય તો તેને અનુકંપા શી રીતે કહી શકાય ?

ઇષ્ટાપૂર્ત-યજ્ઞનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે :

ऋत्विग्भिर्मन्त्रसंस्कारैर्ब्राह्मणानां समक्षतः ।

अन्तर्वेद्यां हि यद्दत्तमिष्टं तदभिधीयते ॥

वापीकूपतडागानि देवतापतनानि च ।

अन्न प्रदानमेतत्तु पूर्णतत्त्वविदा विदुः ॥ ”

અર્થ : “ ઋગ્વેદ વગેરેના જાણુકારો દ્વારા મત્રોના સંસ્કારો વડે અન્તર્વેદી એવા બ્રાહ્મણોની સમક્ષ જે હોમ કરાય, બ્રાહ્મણોને જે અર્પણ કરાય, જે અન્નાદિક જમાડાય તેને ઇષ્ટ-યજ્ઞ કહેવાય છે.

તેમજ વાવ, કૂવા, તળાવ વગેરે તથા દેવ-મંદિરો — બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શંકર વગેરે દેવો તથા ભદ્રા, કાળી, અબિકા વગેરે દેવીઓની સમક્ષ જે યજ્ઞ કરાય, જે અન્ન વગેરે અપાય તેને પૂર્તયજ્ઞ તત્ત્વવેદીઓ કહે છે.”

આ: યજ્ઞ કરતાં દેવાદિકની પૂજા થાય છે. થોડા બ્રાહ્મણોને જમણુ પણ મળે છે. છતાં અનેક નિરપરાધી ગરીબ પશુ-પક્ષી આદિને ઘણા જ ભયંકર વધ થાય છે. તેથી અરેખર તો આ હિસા જ કહેવાય. પણ અનુકંપા કે દયા કે ભક્તિ ન જ કહેવાય.

અહીં કોઈ પ્રશ્નકાર (વાદી) એવો પ્રશ્ન કરે કે; “જો તમે આવા દાનને અનુકંપા નથી કહેતા, તેથી તમરા મત મુજબ આવા યજ્ઞ નિમિત્તે થયેલી દાનશાળા વગેરેનો પણ નિષેધ થાય. અને દાનશાળાને તો પુણ્યનો હેતુ શાસ્ત્રો જણાવે જ છે. તે એ શી રીતે ઘટશે?”

આ પ્રશ્નના ઉત્તરરૂપે નીચેનો શ્લોક અન્યકારશ્રી જણાવે છે :

પુષ્ટાલમ્બનમાશ્રત્ય, દાનશાલ્યાદિ કર્મ ચત્ ।

તત્તુ પ્રવચનોન્નત્યા, બીજાધાનાદિ ભાવતઃ ॥૫॥

અર્થ : દાનશાળા વગેરે જે કાર્યો છે તે તો પુષ્ટ આલંબનને હેતુ છે તે અનેક જીવોને સમ્પદ્વૃત્તરૂપી ધર્મના બીજ-વપનમાં ફારજરૂપ થાય છે તેનાથી પ્રવચન(શ્રી શાસન)ની ઉન્નાત થાય છે...તેથી તે તો અવશ્ય આદરણીય છે.

વિવેચન : જેમાં ભવ્યાત્માઓને ઉન્કાર થાય તેવી જ્ઞાનદાન, અન્નદાન વગેરેને માટે જે શાળાઓ બનાવડાવાય, પ્રવાસીઓને વિશ્રાંતિને માટે, ધર્મશાળા કરાવાય... ઇત્યાદિ સર્વ કાર્યો ધર્મની પ્રાપ્તિને માટે અને ધર્મને સ્થિર કરવા માટે પુષ્ટ આલંબનરૂપ છે.

તેમજ પરમાત્માના મંદિરો તો ધર્મનું જ દાન કરનારા હોવાથી પૂર્ણ પુષ્ટાલંબન અને છે. આનાથી સંઘને અને સાધર્મિક બંધુઓને મહાન લાભ પ્રાપ્ત થાય છે. પોષકશાળા વગેરે તો ધર્મક્રિયાઓ કરવા માટે પરમ ઉપકારક છે. અનેક પૂજ્યપુરુષો વગેરેનો સમાગમ થાય છે. એથી આત્માની ઉન્નતિ થાય છે.

ધર્મ-પ્રવચનનું શ્રવણ કરવાથી પરમ નાસ્તિક પ્રદેશી રાજ્યએ સત્ય અને પારમાર્થિક જિનધર્મની પ્રાપ્તિ કરી હતી.

સંપ્રતિ મહારાજનો જીવ પવના લવ રંક-લિખારી હતો. પેટ પૂરતું ખાવાનું પણ મગતું ન હતું. સાધુઓ દ્વારા અન્ન મગવાથી (દીક્ષા લીધા બાદ) ધર્મની પ્રશંસા કરી : કેવો સુંદર આ સંયમધર્મ ! જે લોકો ગર્ભ કાલ સુધો મને હૃદય કરતા હતા, તે જ લોકો આજે મારી સેવા-લક્ષિ કરે છે !!!

આ રીતે પ્રવચન (શાસન)ની પ્રશંસા કરી । ત્યાંથી (સાધુપણામાંથી) ખીજી લવે સંપ્રતિ થયા... અને ખૂબ જિનપ્રતિમાઓ ભરાવી. જિનમંદિરો બંધાવ્યા. અનેક દેશોમાં જિનધર્મની પ્રલાવના કરાવી. અનેક જીવોને સત્ય ધર્મનું જ્ઞાન કરાવવામાં નિમિત્ત બન્યા.

આ રીતે સમ્યક્ત્વ-ધર્મની ખીજનું આધાન કરાવવામાં દાનશાળાદિ કારણરૂપ છે. તેથી લોકમાં તેની સિદ્ધિ થાય છે.

बहूनामुपकारेण, न नुकम्पानिमित्तताम् ।
अतिक्रामति तेनाऽत्र, मुख्यो हेतुः शुभाशयः ॥६॥

अर्थ : धरुणा लुवे। उपर उपकार थवाधी आ
दानशाणाआ वगेरेनी प्रवृत्ति अनुकंपानी निमित्तताने
आणणी नती नधी तेमां रडेले। ने शुभाशय (शुल-
लाव) अे न मुख्य हेतु छे.

विवेचन : आ दानशाणाओ, दानशाणाओ के धर्म-
शाणाओ वगेरे प्रवृत्ति अनेक लुवेने उपकारक थाय छे तेथी
ते प्रवृत्ति अनुकंपानी ने निमित्तता छे तेने उद्वेधी नती
नधी. अर्थात् ते अनुकंपानुं निमित्त अने न छे. कारण के
दानशाणा अंधावनारना अंतरमां अनुकंपा होवाधी अहु
पुण्यनी प्राप्ति थाय छे.

दानशाणा अंधाववाधी सम्यग्ज्ञानमां वृद्धि, श्रद्धामां
वृद्धि अने परमात्मभक्तितो विकास वगेरे थाय छे. आ
अंधा धर्मां निमित्तउप, दानशाणा अने तेने अंधावनार
अने छे. आधी आ तो अ्य न उत्तम छे.

दानशाणादि अंधावनार शुलपरिष्णामवालो होवाधी
तेनो ने शुल-आशय छे ते न मुख्य उपादान कारण छे.
पुष्ट-आलंअनउप दानशाणा तो नैमित्तिक कारण छे.

दानशाणा अे पुष्ट-आलंअन (अणवान निमित्त)
अरी छे. पण्य ते मात्र निमित्तउपे कारण छे. आकी तो
दातारनो ने उत्तम शुल परिष्णाम छे ते न मुख्य कारण
अर्थात् उपादान-कारण छे.

દાનશાળાંશ્ચી પુષ્ટાલંબનને ગોણુ-કારણુ સમજવું અને જે દાતાનો શુભ-પરિણામ છે. જે “ વેદ્ય સંવેદ્યપદ ” છે. જાણવા યોગ્ય પારમાર્થિક પદાર્થ છે : આત્મસ્વરૂપનો યથાર્થ ઓધ જેનામાં આવો ઓધ હોય તે આવા શુભ ભાવનો સ્વામી બની શકે છે.

તેથી નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ તો ખીબ્ત કોઈ પણ આત્માનું લોકિક કે લોકોત્તરભાવે ભણું ચિંતવવું, તેવું ભણું કરવા પુરુષાર્થ કરવો તે અનુકંપા (નિશ્ચયથી) જ છે.

ભાવથી પણ પરલોક સંબંધી ખીબ્તનું હિત ચિંતવવું તે ભાવ-અનુકંપા છે. તેથી દાનશાળા, જ્ઞાનશાળા અને ધર્મ-શાળાઓ વગેરેની સ્થાપના અનુકંપા, દયા કે પારમાર્થિકભાવે અનુકંપાએ સિદ્ધ થાય છે.

હવે આ જ, અનુકંપાની વાતનું નયની અપેક્ષાએ વિવેચન રજૂ કરાય છે.

ક્ષેત્રાદિ-વ્યવહારેણ, દૃશ્યતે ફલસાધનમ્ ।

નિશ્ચયેન પુનર્ભાવઃ, કેવલઃ બલભેદકૃત્ ॥૭૧॥

અર્થ : ક્ષેત્ર વગેરેની અપેક્ષાએ વ્યવહાર-નય તો અનુકંપાદિના ક્ષણનો ભેદ પાડે છે. પરંતુ નિશ્ચય-નયથી તો જે ભાવ છે તે જ માત્ર ક્ષણના ભેદને કરાવનારો છે.

(વિવેચન : દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કામ અને ભાવ આ ચાર વડે વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ ક્ષણમાં ભેદ પડે.

દ્રવ્યથી : દાતાર, દ્રવ્ય અને ગ્રાહક (લેનાર)નો વિચાર કરવાનો.

ક્ષેત્રથી : જળ, સ્થળ, આકાશ, ધર, ઉદ્યાન પર્વત, ગુફા, વગેરે સ્થાનનો તથા પ્રકાશ છે કે ત્યાં અધંકાર છે ? -વગેરેનો વિચાર કરવાનો.

કાળથી : રાત છે કે દિવસ છે ? -વગેરેનો વિચાર કરવાનો.

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળના આધારે દાન આપનારની સ્થિતિ કેવી છે, તેનું દ્રવ્ય કેવું છે, વગેરેનો નિર્ણય થાય છે. અને તે દ્રવ્યાદિ સાધનોના આધારે ભાવિ ફળ જાણાય છે. પણ આ વાત વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ છે.

વ્યવહારનય સ્થૂલશુદ્ધિથી વિચારે છે. તે તો કહે છે : જેવું સાધન હોય તેવું ફળ હોવું જોઈએ. જેમકે દાતાર નીતિવંત હોય, ધન ન્યાયથી મેળવેલું હોય, ક્ષેત્ર યોગ્ય હોય, અને કાળ પણ દિવસનો, દાન દેવાને યોગ્ય હોય... દેવા યોગ્ય પદાર્થ પણ લેનારને યોગ્ય હોય... તો તે આત્માને તે પ્રકારનું સુંદર ફળ મળે છે... જે તેને સુખ-સમ્પદા આપનારું થાય. આવા પ્રકારનું દાન જીવને પુણ્ય બંધાવનારું થાય...

આ વ્યવહારનયનો દૃષ્ટિકોણ છે.

શ્રીકલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીમદ્ હેમચન્દ્રાચાર્યજીમહારાજ યોગશાસ્ત્રમાં જણાવે છે કે :

“યથાવદતિથૌ સાધૌ દીનેષુ ચ પ્રતિપત્તિકૃત ॥”

અર્થાત્ આતિથિ (લેનાર) જેવો હોય તે સ્ત્રી તે પ્રતિપત્તિ (સેવા) કરવી જોઈએ. પંચ મહાવ્રતધારી સાધુ ભગવંત હોય તો તેમના પ્રત્યે ભક્તિપૂર્વક અને

દીન-અનાથ ગરીબ પ્રત્યે અનુકંપાપૂર્વક દાન આપવું જોઈએ. આ રીતે અન્નાદિ-દાનથી પુણ્ય બધાય છે. આ વ્યવહારનયની વાત છે.

જ્યારે નિશ્ચયનય તો એમ માને છે કે ચોથા નંબરનો જે "ભાવ" છે તે જ મુખ્ય છે. જે દાતારના મનમાં જેવા પ્રકારનો ભાવ હોય તેવા જ શુભ કે અશુભ ફળની તેને પ્રાપ્તિ થાય છે. આથી ભાવ જ ફળનું ઉપાદાન-કારણ છે.

આમ વ્યવહારનય સ્થૂલથી આલ્પપ્રવૃત્તિને ફળનું કારણ માને છે, જ્યારે નિશ્ચયનય મનના ભાવને જ તે તે પ્રકારના ફળનું કારણ માને છે. ભાવની વિચિત્રતા (જુદા જુદાપણા)ના આધારે તે તે ફળોની જીવને પ્રાપ્તિ થાય છે. આ નિશ્ચયનયની વિચારધારા છે.

દાનમાં પણ તેને યોગ્ય "કાળ"નું બહુ મૂલ્ય છે... મહત્વ છે... તે વાત હવે સ્પષ્ટ કરે છે :

કાલેડલ્પમપિ લાભાય, નાકાલે કર્મ વહ્નપિ ।

વૃષ્ટૌ વૃદ્ધિઃ કળસ્યાપિ, કળકોટિવૃથાડન્યથા ॥૮૧॥

અર્થ : યોગ્ય કાળે (સમયે) અલ્પદાન પણ મહાન લાભનું કારણ થાય છે. પરંતુ યોગ્ય કાળ સિવાય, અર્થાત્ અકાળે (અયોગ્ય સમયે) ઘણું પણ દાન અપાય તો તે નિરર્થક છે.

રાત્રિના સમયે કે દિવસે પણ યોગ્ય સમય વીતી ગયા પછી સાધુ વગેરેને ઘણા આડંબરપૂર્વક અથવા ઘણું બધું દાન દેવામાં આવે તો ય તેનો શો અર્થ? -કાંઈ નહિ.

વરસાદ પડે ત્યારે યોગ્ય સમયે ખેડૂત અન્નના કણને પણ વાવે તો તે ઘણું અનાજ પેદા કરી આપે. પણ વરસાદ થયા વગર, અથવા તો વરસાદની ઋતુ ન હોય તેવા સમયે (અયોગ્ય સમયે) ખેડૂત કરોડો અન્નકણોને વાવે તોય તેને કોઈ જ અર્થ નથી. તેની તે મહેનત બધી નકામી બન્ય.

આ રીતે યોગ્યકાળે જે દાન અપાય તેની જ કિંમત છે.

આથી જ શાસ્ત્રો એમ જણાવે છે કે, જે અવસરે જે યોગ્ય હોય તે રીતે અનુકંપા વગેરે કરવી જોઈએ. યોગ્ય અવસરે કરેલું યોગ્ય દાન તે મહાન ફળને આપનારું થાય છે.

અનુકંપા-દાનની પ્રધાનતા ભગવંતના દૃષ્ટાન્ત દ્વારા સમર્પિત કરે છે :

ધર્માગત્વ સ્ફુટીક્રતું, દાનસ્ય ભગવાનપિ ।

અત એવ વ્રતં ગૃહ્ણન્, દદૌ સંવત્સરં વસુ ॥૧૧॥

અર્થ : અનુકંપા-દાન એ પણ ધર્મનું એક અંગ છે. એ વાતને જગત સમક્ષ પ્રગટ કરવા માટે તીર્થંકર ભગવંતોએ પણ વ્રત ગ્રહણ કરતા પહેલાં એક વર્ષ સુધી સાંવત્સરિક દાન [સુતર્ણુ-૩૫યાદિનું દાન] આપ્યું હતું.

વિચેચન : અનુકંપાદાન એટલે દીન-દુઃખિયાંને ઐહિક દુઃખમાંથી મુક્ત કરવાની ભાવનાપૂર્વક, તેને જે સમયે જે વસ્તુની જરૂરિયાત હોય તેવા વસ્તુ-પાત્ર-અન્નાદિનું દાન.

આવું દાન કોઈ પણ જાતના સ્વાર્થ વગર અને નિર્માળ બુદ્ધિથી અપાયેલું હોય તો તે અલ્પ (થોડું) હોય તોપણ ઘણા લાભને કરનારું થાય છે.

[૧૯]

આ અનુકંપા-દાન ગુણવંત કે નિર્ગુણી, શત્રુ કે મિત્ર, સદ્ગૃહસ્થ કે સંન્યાસી, ગરીબ કે શ્રીમંત, કોઈ પણ જાતના બેદ વગર આપવું જોઈએ. તેમાં તેની જરૂરિયાત, મદદની ઇચ્છા એ જ મુખ્ય પાત્રતા છે. ખીણ પાત્રતા જોવાતી નથી. આમ છતાં ધર્મકાર્યને જે પ્રતિકૂળ ન હોય તે રીતે દાન કરવું જોઈએ. અને તેવું દાન તે અવશ્ય ધર્મનું અંગ છે... તે વાત પ્રભુ પોતે પોતાના સાંવત્સરિક-દાન દ્વારા પ્રગટપણે જાહેર કરે છે.

જ્યારે તીર્થંકર ભગવંતો મહાનિભિષ્કમણ (દીક્ષા) કરે છે ત્યારે તે સમય પૂર્વે એક વર્ષ સુધી (૩૬૦ દિવસ સુધી) સાંવત્સરિક-મહાદાન આપે છે. આ દાન રૂપે પ્રભુ સોનું, રૂપું, હીરા, માણેક, મોતી, પ્રવાસ, સોનામહોરો રૂપિયા વગેરે વસ્તુ (ધન) દિવસના એક પ્રહર સુધી રોજ લોકોને આપે છે.

આ રીતે પોતાની દીક્ષાના અવસરે પ્રભુએ જેમ દાન આપ્યું તેમ સઘળા સદ્ગૃહસ્થોએ પોતપોતાની પરિસ્થિતિ અને અવસ્થાને ઉચિત રીતે હંમેશાં દાન આપવું જોઈએ. આ અનુકંપાદાન એ યોગ્ય જ છે અને ધર્મનું પ્રત્યક્ષ અંગ પણ છે.

“ ધર્માક્ષર્યાપનાર્થં ચ, દાનસ્યાપિ મહામતિઃ ।
 અવત્યૌર્ચિત્યત્યાગેન સર્વસ્યૌનુડકંપયા ॥ ”

અર્થ : મહાબુદ્ધિમાન તીર્થંકર પરમાત્માત્માએ અનુકંપા-દાન એ પણ ધર્મનું જ અંગ છે; એ વાત જણાવવા માટે જ સાંવત્સરિક-દાન આપ્યું હતું. તે

જ રીતે સદ્ગૃહસ્થોએ પણ પોતપોતાની અવસ્થાને ઉચિત ત્યાગ કરવાપૂર્વક સર્વજીવોને અનુકંપા-દાન આપવું જોઈએ.

જો દાનનું આટલું બધું મહત્ત્વ હોય તો સાધુઓએ પણ અનુકંપા-દાન આપવું જોઈએ... તો તેઓ કેમ દાન આપતા નથી ?

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં જણાવે છે :

સાધુનાપિ દશાભેદં પ્રાપ્યૈતદનુકંપયા ।

દત્તં જ્ઞાતાદ્ ભગવતો રંકસ્યેવ સુહસ્તિના ॥૧૦॥

અર્થ : સાધુઓએ પણ દશા(અવસ્થા)નો ભેદ જાણીને યોગ્ય અવસરે અનુકંપા-દાન કરવું જોઈએ. આચાર્ય ભગવાન શ્રી સુહસ્તિસૂરિજીએ જેમ રંકને અનુકંપાબુદ્ધિથી દાન (અન્નદાન) કર્યું હતું.

વિવેચન : સર્વવિરતિધારી પાંચ મહાવ્રતધારી મુનિ-ઓએ સામાન્ય રીતે નહિ; પરંતુ અપવાદ-ભાગે એવા વિશિષ્ટ સમયે, જો તેવું પુષ્ટ (પ્રમણ) આલંબન (કારણ) હોય તો અનુકંપા-દાન કરવું જોઈએ.

જોકે ઉત્સર્ગભાગે [સામાન્ય નિયમ મુજબ] અવ્રતી-ઓને-સંસારીઓને દાન આપવાનો સાધુ માટે નિષેધ છે. પરંતુ અપવાદ-ભાગે ભાવિના વિશિષ્ટ લાભનો ખ્યાલ આવે તો, સાધુઓને પણ અનુકંપા-દાન કરવાની છૂટ છે.

આચાર્ય સુહસ્તિસૂરિ મહારાજે, જેઓ દશપૂર્વધર હતા, દુષ્કાળથી પીડિત અને ક્ષુધામ્મસ્ત રંક એવા સમ્પ્રતિના

જીવને અન્નદાન કર્યું હતું. ઉપાશ્રયની પાછળના ભાગમાં આવીને તે ગુરુ મહારાજ પાસે આવીને અન્નની યાચના કરે છે, ત્યારે ગુરુભગવંતે તેના આત્માને ભાવિમાં થનારો મહાન લાભ જ્ઞેયો, આથી ગુરુએ તેને દીક્ષા આપીને પછીથી અન્નદાન આપ્યું હતું. અહીં દીક્ષાનો સ્વીકાર પણ ખાવા માટે હતો. છતાં ગુરુએ દીક્ષા કેમ આપી? અને અનુકંપા-બુદ્ધિથી અન્નદાન કેમ આપ્યું તેનો જવાબ એ જ છે કે ગુરુએ તેને અન્નદાન આપવાથી થનારો વિશિષ્ટ લાભ જ્ઞેયો હતો.

આગમમાં પણ આ વાત જણાવેલ છે :

“ શ્રૂયતે ચાગમે આર્યસુહૃસ્ત્યાચાર્યસ્ય રંકદાનમિતિ ॥ ”

અર્થ : આર્ય સુહૃસ્તિસૂત્ર આચાર્યે રંકને દાન આપ્યું હતું, એ વાત આગમમાં સંભળાય છે.

વળી... શ્રમણ પરમાત્મા મહાવીરદેવે પણ સાધુ-અવસ્થામાં પણ યાચના કરવા આવેલા પ્રાહ્મણને પણ અનુકંપા-બુદ્ધિથી વસ્ત્ર-દાન આપ્યું હતું.

આ દૃષ્ટાંત પણ કંપસૂત્ર, ભગવતીસૂત્ર વગેરેમાં મહાવીર-ચરિત્રમાં કહેવામાં આવેલ છે :

“ જ્ઞાપકં ચાત્ર ભગવાન્નિષ્ક્રાન્તોઽપિ દ્વિજન્મને ।

દેવદૂષ્યં દદધીમાન્ અનુકમ્પા વિશેષતઃ ॥ ”

અર્થ : અહીં આ દૃષ્ટાંત છે : દીક્ષા લીધેલા બુદ્ધિમાન્ એવા પરમાત્મા ભગવાન મહાવીરે પણ વિશેષ અનુકંપા-બુદ્ધિથી યાચના કરવા આવેલા દેવ-શર્મા પ્રાહ્મણને અડધું દેવદૂષ્ય દાનમાં આપી દીધું હતું.

[૨૨]

આ અંગે એવો સિદ્ધાંત છે કે અમુક જીવોની દશ્ય વિશેષમાં મહામુનીશ્વરોએ (તીર્થંકર વગેરે મુનિવરોએ) પણ અનુકંપાથી આપેલું દાન અદ્ભુટ છે, દોષરૂપ નથી. કારણ કે તેમાં દયાનો અધ્યવસાય એ મુખ્ય હેતુ છે. જેમ ભગવંતે બ્રાહ્મણને દાન આપ્યું હતું; તેની જેમ.

વિશેષ જણાવે છે કે...

न चाधिकरणं ह्येतद्-विशुद्धाशयतो मतम् ।

अपि त्वन्यद् गुणस्थानं, गुणान्तरनिबन्धनम् ॥११॥

અર્થ : કારણે યતિ દ્વારા કરાયેલું દાન એ આશ્રવોનું અધિકરણ બનતું નથી. કારણ કે તે વિશુદ્ધ (પવિત્ર) આશયથી કરાયેલું છે. પરંતુ તેવું દાન તે બીજા ગુણોના સ્થાનરૂપ બની રહે છે. અન્ય ગુણોની પ્રાપ્તિનું કારણ બની જાય છે.

વિવેચન : આ પ્રકારની અનુકંપા કરવા પાછળ તે મુનિવરોને આલોક કે પરલોકના વિષય-સુખની આકાંક્ષા ન હોવાથી તે આશ્રવોનું આધિકરણ બનતી નથી.

તથા પ્રકારના દેશ અને કાળ વગેરેમાં અનુકંપાને પાત્ર જીવને જેઈને તથા ભવિષ્યમાં તે જીવને પ્રાપ્ત થનારા ધર્મની નિમિત્તતાના કારણે તેઓ તે જીવને અનુકંપા-દાન તત્પર થયા હોય છે. આ અનુકંપા-દાનની પાછળ વિશુદ્ધ આશય હોવાથી જે ગુણસ્થાનમાં હોય તેના કરતાં જિંઝા (આગળના) ગુણસ્થાનમાં જીવ જાય છે અને વિશુદ્ધ ગુણાંતરને પામે છે.

આથી જ આ દાન અસંયતના પોપણરૂપ આશ્રવનું અધિકરણ બનતું નથી; કારણ કે આ દાન વિશુદ્ધ આશયથી (પરિણામથી) અને ઉચિત સમયને અનુસારે કરાયેલું હોય છે. આશ્રવનું અધિકરણ થવામાં કારણભૂત જે મલિન આશય છે, તે તો તે મુનિવરોને છે જ નહિ.

ભાવના ભેદથી કર્મના બંધમાં ભેદ થાય છે. અશુદ્ધ એવો ભાવ અશુભ કર્મ-બંધનું કારણ બને. અહીં તો પૂજ્ય મુનિવરોને અશુદ્ધ આશ્રવ-ભાવ છે જ નહિ, તેથી અનર્થનો સંભવ જ નથી. પરંતુ આ પ્રકારના ધનથી વિશિષ્ટ લાભ પણ થાય છે.

આ પ્રકારનું કરાયેલું દાન ઉપરના ઉત્તમ ગુણસ્થાનોને અપાવે છે. અર્થાત્ મુનિઓ દ્વારા કરાયેલું તે દાન, તે જીવ જો મિથ્યાદષ્ટિ હોય તો અવિરત સમ્યક્દર્શન ગુણસ્થાનને પમાડે છે; તેમજ ખીળ ગુણોનું અર્થાત્ સમ્યક્દર્શન અને સમ્યક્જ્ઞાનપૂર્વક સર્વ-વિરતિ ચારિત્રનું પણ કારણ બની જાય છે. આ રીતે ઉપર ઉપરના આત્મોન્નતિકારક ગુણોને તે અનુકર્યા-પાત્ર જીવ પામી શકે છે અને તેમાં દાન આપનાર પૂજ્ય મુનિઓ તેમાં નિમિત્ત-કારણ બને છે.

અહીં શિષ્યના મનની શંકા રજૂ કરે છે :

જો સાધુઓ પણ અનુકંપા કરી શકે તો પછી આગમના વ્યવસ્થા સાથે વિરોધ આવે છે. આગમમાં જણાવ્યું છે કે :

“ ગિહિણો વૈયાવહિલ્લં ન કુજ્જા । ”

“ પંચ મહાવ્રતધારી સાધુએ ગૃહસ્થનું વૈયાવરચ-તેની સેવા-ભક્તિ કે તેને આહારનું દાન વગેરે ન કરવું. ”

[૨૪]

આ આગમ-વચન સાથે ઉપયુક્ત કથનનો વિરોધ આવે છે.

આના ઉત્તરરૂપે ગુરુ જણાવે છે :

વૈયાવૃત્ત્યે ગૃહસ્થાનાં, નિષેધઃ શ્રૂયતે તુ યઃ ।

સ ઔત્સર્ગિકતાં વિમન્નૈતસ્પાર્થસ્ય વાઘકઃ ॥૧૨॥

અર્થ : સાધુ ગૃહસ્થોનું વૈયાવૃત્ય (સેવા-લક્ષિત) ન કરે-આવો જે નિષેધ આગમમાં સંલગ્ન છે તે ઉત્સર્ગરૂપ છે, મુખ્ય-માર્ગ છે. તેથી આ અર્થનો તે બાધક નથી. કારણ કે આ માર્ગ અપવાદિક છે.

વિવેચન : સધળા આરંભ-સમારંભનો લાગ કરીને અણુગાર અનેકા પંચ મહાવ્રતધારી મુનિવરોને, ધરતારી એવા ગૃહસ્થોનો સત્કાર, સેવા, વૈયાવૃત્ય કે દાન, લક્ષિતપૂર્વક કે અનુકંપાપૂર્વક કરવાનો નિષેધ છે. “ગિહિણો વૈયાવહિયં વ કુઙ્ગા” આ આગમિક પાઠનો જે નિષેધ કરે છે, તે ઉત્સર્ગ-માર્ગ છે.

ઉત્સર્ગ-માર્ગ એટલે રાજમાર્ગ-મુખ્ય માર્ગ. સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે ઉપર જણાવેલું વિધાન ઝરોઝર જ છે. છતાં પણ વિશિષ્ટ કારણે અપવાદ-માર્ગનો આશરો મહાપુરુષો પણ લે છે. તથા પ્રકારના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને જીવ-વિશેષના પરિણામને નજરમાં રાખીને, વિશિષ્ટ લાલ-હાનિનો વિચાર કરીને, ઉત્સર્ગ-માર્ગને અમુક સમયે બાજુ પર રાખીને અપવાદ-માર્ગને સ્વીકારી શકાય.

અપવાદ-માર્ગ ઉત્સર્ગ-માર્ગનો બાધક બને; પરંતુ ઉત્સર્ગ-માર્ગ અપવાદ-માર્ગનો બાધક ન બને.

ખીજન સૂત્ર દ્વારા સમાધાન કરતાં કહે છે :

ये तु दानं प्रशंसन्तोत्यादिसूत्रेऽपि संगतः ।

વિહાય વિષયો મૃગ્યો, દશાભેદં વિપાશ્ચિતા ॥૧૩॥

અર્થ : “ જોએ દાનની પ્રશંસા કરે છે ”
તેવાં સૂત્ર હોવા છતાં, જીવોની દશા-લેહનો વિચાર
આજુએ રાખીને બુદ્ધિમાન પુરુષે સંગત=યોગ્ય વિષયને
વિચારવો જોઈએ.

વિવેચન : જે દર્શનકારો દાનની પ્રશંસા કરે છે;
તેને ઉત્તર આપતાં આપણા સૂત્રકારો કહે છે :

“ જે उ दागं पसंसति, वहमिच्छंति पाणिणं ।

जे अणं पडिसेहंति, वित्तिच्छेअं करंति ते ॥१॥ ”

અર્થ : જે દર્શનકારો દાનની પ્રશંસા કરે છે;
અને સાથે સાથે પ્રાણીઓનો વધ પણ ઇચ્છે છે.
જોએ અન્યને દાન આપવાનો નિષેધ કરે છે. તેઓ
ખરેખર તે ખોતાની વૃત્તિ (આજીવિકા)નો જ છેદ
કરે છે.

આ પ્રકારના સૂત્રકારનું સૂત્ર હોવા છતાં જીવોની દશા
(કક્ષા) ભેદને છોડીને સંગત=યુક્ત એવો વિષય બુદ્ધિમાને
વિચારવો જોઈએ.

શબ્દાર્થ માત્રને ન પકડવો જોઈએ. સ્થૂલ પદાર્થ-
માત્રમાં મૂઢતાથી વિચાર કરવો ન જોઈએ. કારણ તે સૂત્રમાં
જે ઉપપાદાન (નિરૂપણ) છે તે અપુષ્ટાલંબનનો વિષય છે.
અર્થાત્ જે અનુકંપા કરતાં કોઈ વિશિષ્ટ (પુષ્ટ=પ્રબળ)

લાલ થવાનો ન દેખાતો હોય, તે અનુકંપાને સાધુઓ સપત્ની= સંસારીને વિષે ન આચરે. ત્યાં પણ દ્રવ્ય-અનુકંપા ન કરે. પરંતુ તેની પણ ભાવથી અનુકંપા જરૂર વિચારે. આ ઉત્સર્ગભાગની વાત છે.

જ્યારે વિશિષ્ટ કારણને નજર સમક્ષ રાખીને સાધુ પણ દ્રવ્ય-અનુકંપાને આચરે.

“યે તુ દાનં પ્રશંસન્તિ” વગેરે જે સૂત્ર કહેવાયુ છે તે પણ અવસ્થા-ભેદનો વિષય છે એમ મહાત્માઓએ કહ્યું છે.

અહીં શિષ્ય ફરી શંકા કરે છે :

નન્વેત્રં પુણ્યવન્ધઃ સ્યાત્સાધોર્ન ચ સ દ્વિષ્યતે ।

પુણ્યવન્ધાન્યપીઢાભ્યાં છન્નં મુંક્તે યતો યતિઃ ॥૧૪॥

અર્થ : (પ્રશ્ન) આ રીતે દાન કરવાથી તો સાધુને પુણ્યનો બંધ થઈ જાય...અને સાધુ પુણ્ય-બંધને તો ઈચ્છતા નથી. આમ પુણ્યનો બંધ અને ણીબને પીડા...આ બે કારણોના લીધે સાધુ પ્રચ્છન્ન (એકાંતમાં) ભોજન કરે છે.

વિવેચન : જે આ રીતે, અપવાદ-ભાગે પણ સાધુઓને અનુકંપા દાન આપવાની રજા હોય, એ વાતનો સ્વીકાર કરવામાં આવે તો, દાન કરવાથી સાધુઓને પુણ્યનો બંધ થઈ જશે. કારણ કે...

“અનુકમ્પાયાઃ સાતવન્ધહેતુત્વાન્ ॥”

અનુકંપાપૂર્વક અન્ન વગેરેનું દાન એ શાતા-વેદનીય કર્મબન્ધનું કારણ છે અને શાતાવેદનીયનો-બંધ તે પુણ્યબંધરૂપ છે.

[૨૭]

પંચ મહાવ્રતધારી સાધુ શાતાવેદનીય એવા પણ પુણ્ય-
અંધને ન ઇચ્છે. ગોચરી વાપરતા સાધુઓને જોઈને બીજા
ધર્મના સંન્યાસી કે ભિક્ષુક ભૂખ્યા હોય તો કદાચ યાચના
(માગણી) કરે અને જો સાધુ ન આપે તો યાચકનું મન દુઃખી
થાય, તેને માનસિક પીડા થાય તેમ જ સાધુ પ્રત્યે દ્રેષ પણ
જાગે. અને જો આપે તો પુણ્યમંદ્ર થાય. આ બંને પરિ-
સ્થિતિ સાધુને ઇષ્ટ નથી

આ બંને બાબત ન બને તે માટે જ સાધુ એકાંતમાં
ગોચરી કરે છે.

આ જ શંકાને વધુ સ્પષ્ટ કરે છે :

દીનાદિદાને પુણ્યં સ્યાત્તદ્દાનં ચ પીઠનમ્ ।

શક્તૌ પીઠાપ્રતીકારે, શાસ્ત્રાર્થસ્ય ચ વાધનમ્ ॥૧૫॥

અર્થ : દીન વગેરેને દાન કરતાં પુણ્ય થાય,
અને ન આપતાં તે જીવને મનમાં પીડા થાય. શક્તિ
હોવા છતાં બીજાની પીડાને જો અપ્રતીકાર કરો
(દૂર ન કરો) તો શાસ્ત્રના અર્થને ઘાત થાય છે.

વિવેચન : જોઓ યાચના કરી રહ્યા છે એવા દીન
અનાથ અને રંક વગેરેને અનુકંપાથી દાન આપવામાં આવે
તો પુણ્યમંદ્ર અંધ થાય છે. જેના હૃદયમાં અનુકંપા છે તેવા
આત્માઓ યાચકને દાન કર્યા વગર કદાપિ ભોજન કરતા નથી.

જો મનના પરિણામને ધૃષ્ટ (નોંધ) બનાવીને ક્યારેક
રંક વગેરેને ભોજન-દાન કરવામાં ન આવે તો તે જીવને
પીડા થાય છે. તેથી દાન ન આપનારા પ્રત્યે અપ્રીતિ પણ

થાય. સામે સાધુ હોય અને તેની પાસે ભોજન માંગતાં સાધુ
ન આપે તો જૈનધર્મ પ્રત્યે દ્વેષ થાય...તેના કારણે જન્માન્તરમાં તે આત્મા દુર્ગતિને પામે...

આ બધા દોષને ટાળવા અનુકંપા-દાન કરવું જોઈએ.

વળી જેઓ અનુકંપા-દાન નથી કરતા તેમના પ્રત્યેના દ્વેષને કારણે કુદેયાદિની ગતિમાં ગયેલા તે આત્માઓ મિથ્યાત્વાદિ મોહથી ઘેરાયેલા જિનશાસન પ્રત્યે દ્વેષ કરે...ઉપદ્રવેા કરે...આમ ન બને માટે પણ અનુકંપા કરવી યોગ્ય છે.

અહીં સવાલ થાય કે તે ગરીબ-રંકને દાન ન કરતાં તેને અપ્રીતિનું પરિણામ થાય તેમાં તે રંકોને પીડા ઉપજાવવાનો આપણો આશય નથી. તેથી આપણને દોષ ના લાગે.

આનો જવાબ એ છે કે, દાન કરવાની આપણી શક્તિ હોય છતાં પણ, યાચકો યાચના કરી રહ્યા હોય એનાં દુઃખો-પીડાઓ નજરે દેખાતી હોય તો પણ જો આપણે તેને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન પણ ન કરીએ, તો શાસ્ત્રના અર્થનો (આજ્ઞાનો) આપણે અનાદર કરનારા ગણાઈએ.

શાસ્ત્રમાં જણાવ્યું છે કે, 'શાસ્ત્રાર્થસ્ય પરાડપ્રોતિ-પરિહારપ્રયત્ન પ્રતિપાદનરૂપસ્ય વાધનં' અર્થાત્ ખીજની અપ્રીતિનો પરિહાર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આબુ પ્રતિપાદન કરનારા શાસ્ત્રના પદાર્થનું બાધન થાય છે. અર્થાત્ તે શાસ્ત્રાજ્ઞાનો આપણાથી અપલાપ થાય છે.

योगશાસ્ત્રમાં પૂ. કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યજી
મહારાજ જણાવે છે કે :

દીનેષ્વાર્તેષુ મીતેષુ, યાચમાનેષુ જીવિતમ્ ।

પ્રતિકારપરા બુદ્ધિઃ, કારુણ્યમભિધીયતે ॥

અર્થ : દીન, રોગાદિથી પીડિત, લચલીત અનેલા
અને જીવનની ભીષ માંગતાં જીવાત્માઓ ઉપર,
તેનાં દુઃખોને દૂર કરવાની પ્રવૃત્તિપૂર્વકની જે બુદ્ધિ
તેને 'કારુણ્ય' કહેવાય છે.

આવી કરુણા તો સઘળા સાધુ-શ્રાવકો અધાયને હોય
જ. તેથી જે તે ગરીબો વગેરેનાં દુઃખોને દૂર કરવાનો
પ્રયત્ન ન કરાય તો શાસ્ત્રાજ્ઞાનો આધ થાય. જેમ આત્માની
ઉન્નતિના અભિલાષોએ રાગ-દ્વેષ ઉપર વિન્ય મેળવવો
જોઈએ. તેમ છતી શક્તિને ગોપવતી તે પણ ચારિત્રગુણનું
વિરોધી કાર્ય છે. અર્થાત્ ચારિત્રને હાનિ પહોંચાડનાર છે.

આગમ જણાવે છે કે :

અણિગૂહિઅ બલવીરિઓ, પરક્કમઈ જો જઉત્તમાઉત્તો ।

જુંજઈ અ જહાથામં, નાયવ્વો વીરિઆયારો ॥

અર્થ : શ્રીજિનેશ્વરદેવનો ભક્ત પોતાના વીર્ય-
શક્તિનો ઉપયોગ કરવાનો અવસર આવે તો તેને
ગુપાવે નહિ. પ્રભુનું પૂજન, જ્ઞાન-ધ્યાન, સાધુ-
શ્રાવકોની ભક્તિ, દાનાદિનું આચરણ, દાન, શિયળ,
તપ વગેરે ધર્મકૃત્યોમાં પોતાની વીર્ય-શક્તિને ન
ગોપવે, પણ શક્તિ મુજબ ઉદ્યમવંત થાય, પરને થતી
પીડાને દૂર કરે તેનો વીર્યાચાર સફળ બને.

[૩૦]

પૂ. સુરિપુર-નર જૈનાચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ
પણ સાતમા અષ્ટકમાં આ વાતને જણાવે છે :

કિઞ્ચ દાનેન ભોગાપ્તિસ્તતો ભવપરમ્પરા ।

ધર્માધર્મક્ષયાન્મુક્તિર્મુમુક્ષોર્નેષ્ટ મિત્યદઃ ॥૧૬॥

અર્થ : વળી જે દાન કરાય તેનાથી પુણ્ય બંધાતાં
લોગની પ્રાપ્તિ થાય છે ને તેનાથી સંસારની પરમ્પરા
વધે છે. ધર્મ અને અધર્મ બંનેનો ક્ષય થવાથી મુક્તિ
થાય છે. તેથી મુક્તિની ઇચ્છાવાળાને પુણ્યના કારણરૂપ
દાન ઇષ્ટ નથી.

વિવેચન : જે મુક્તિનો અભિલાષી છે તેણે દાન
કરવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી કારણ કે અનુકંપા અગર
લક્ષિતથી કરાતું દાન શુભપરિણામથી જનિત હોવાથી તેના
ફળરૂપે દેવપણું, ધનાઢયપણું, ઇન્દ્રપણું, નાગેન્દ્રપણું, ચક્ર-
વર્તીપણું અને બીજા પણ વિષયસુખનાં સાધનોની પ્રાપ્તિ
થાય છે. આ બધા વૈષયિક સુખો તો મોહની પરંપરાને પેદા
કરનારાં છે. એના કારણે તિયંચ-મનુષ્ય-દેવ અને નારક
આ ચાર ગતિમય ભવપરંપરા વધે છે. જન્મ, મરણ અને
જીવનની ઘટમાળાનું ચક્ર વધતું જ જાય છે

મોક્ષના અભિલાષી આત્મા માટે તો આ રીતે ભવ-
પરંપરાની વૃદ્ધિ અત્યંત અનિષ્ટકર છે સમ્યક્ત્વના પાંચ
લક્ષણની સજ્જાયમાં પણ જણાવ્યું છે કે :

“સુર-નર-સુખ જે કુખ કરી લેખવે,

વંછે શિવ સુખ એક સુગુણનર !

શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ કહે છે કે :

“દુઃસ્વસ્થો ભવસર્વ-ઉચ્છેદોઽય કુતઃ કથમ્ ॥”

આ ભવ-સંસાર દેવ-મનુષ્યમાં સુખ રૂપ હોય તો પણ, જન્મ-જરા-મરણ અને વ્ય.ધિ વગેરે દુઃખોનું કારણ છે. તેને અક્ષય (મોક્ષ) સુખના અર્થી આત્મા એ શી રીતે મુક્ત છે ? અર્થી પુણ્યના કારણરૂપ અનુકંપાને સાધુઓ શી રીતે આચરે ?

વળી ખીજે એક સિદ્ધાન્ત એ છે કે,

“ પુણ્યપાપક્ષપાદ્ મોક્ષઃ ”

પુણ્ય અને પાપ અર્થાત્ ધર્મ અને અધર્મ આ સર્વનો ક્ષય થાય તો જ મોક્ષ (મુક્તિ) થાય છે.

તેથી એકમાત્ર મોક્ષના જ અભિલાષી સાધુઓ પુણ્ય અંધના કારણરૂપ અનુકંપા-દાનને કેવી રીતે કરે ? અર્થાત્ આ રીતે અનુકંપાદિ દાન કરવું તે સાધુઓને માટે અનિષ્ટ રૂપ છે, અનિચ્છનીય છે.

હવે ઉત્તરપક્ષ (સિદ્ધાન્તપક્ષ) ઉપયુક્ત શંકાનું સમાધાન કરે છે :

નૈવં યત્પુણ્યબન્ધોઽપિ ધર્મહૈતુઃ શુભોદયઃ ।

વહનેર્દાહિં વિનાશ્યેવ, નશ્વરત્વાત્સ્વતો મતઃ ॥૧૭॥

અર્થ : તમે જે પૂર્વે કહ્યું કે અનુકંપાદિ અનિષ્ટરૂપ છે તે વાત ખરાબર નથી. કારણ કે શુભ ઉદયવાળો પણ જે પુણ્યબંધ છે તે ધર્મનો જ હેતુ છે.

જેમ આગ્નિ દહન કરવા યોગ્ય યદ્યર્થને ખાળીને સ્વયં શાંત થઈ જાય છે તેમજ અહીં પણ સમજવું.

[૩૨]

વવેચન : જ્ઞેમ પૂર્વપક્ષે (પ્રશ્નકારે) પૂર્વે જાણાવ્યું કે અક્ષય સુખના અર્થી આત્માઓ પુણ્યબંધના કારણરૂપ અનુકંપાદિને શી રીતે ધરે છે ? કારણકે પુણ્ય અને પાપ બંનેનો ક્ષય થાય ત્યારે જ મોક્ષ થાય. આર્થી મોક્ષાભિલાષી સાધુઓને માટે અનુકંપાદિ દાન અનિષ્ટરૂપ છે, અનિચ્છનીય છે.

આ વાત ખરોખર નથી.

કારણ કે અનુકંપાદિ દાન-ધર્મો, જે પુણ્યબંધના કારણરૂપ છે; અને એ પુણ્યબંધ શુભના ઉદયવાળો છે. તેમ છતાં તે દાનાદિ ધર્મો અવસ્થાવિશેષમાં સાધુ સાધ્વીજીઓને પણ ઉપાદેય છે. કેમકે તેના દ્વારા પુણ્યાનુબંધીપુણ્યનો સંભવ થાય છે.

સાધુ-સાધ્વીજીઓને પણ પ્રાણાતિપાતાદિકના વિરમણરૂપ મહાવ્રતો, તપ, જપ, ધ્યાન, સંયમ વગેરેમાં સુનિશ્ચિત કરી આપે છે.

તેથી જ તે મુક્તિમાર્ગનો વિરોધી બનતો નથી, પરંતુ વળાવિયો-સહાયક થાય છે. જ્ઞેમ અગ્નિ, બાળવા યોગ્ય તૃણ (ઘાસ)-કાષ્ટ વગેરેને બાળી નાંખ્યા પછી સ્વયં જ શાંત થઈ જાય છે, તે જ રીતે અનુકંપા, જીવરક્ષા, સત્યવચન, અચૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય, પરિબ્રહ્મ-લાગ વગેરે વ્રતોને ભવ્યાત્માઓ પ્રહણુ કરે છે, અને તે શુદ્ધ-ધ્યાનના પ્રતાપે ભોગ-સુખોની વાંચના રહેતી જ નથી. તેથી કર્મનિર્જરને સાધે છે. પુણ્યનો અનુબંધ, ભોગની વાંચના વગરનો હોવાથી, મુક્તિના દ્વાર સુધી તે સંગાય આપે છે. અને પછી એની મેળે જ વિનાશ પામે છે, અર્થાત્ આલ્સ્યો જાય છે.

આથી જ શાસ્ત્રના અર્થને જરાય બાધ આવતો નથી. કારણ કે તે પુણ્યબંધ નિર્જરાનો પ્રતિબંધક (નિર્જરાને અટકવનારો) ન હોવાથી અહીં કોઈ દોષ આવતો નથી. અર્થાત્ તે અનુકંપાદિ દાનધર્મો દોષનું કારણ બનતા નથી.

વિશેષમાં જણાવે છે કે...

મોગપ્તિરપિ નૈતસ્માદમોગ પરિણામતઃ ।

મન્ત્રિતં શ્રદ્ધયા પુંસાં જલમપ્યમૃતાયતે ॥૧૮॥

અર્થ : અપવાદરૂપે આચરાયેલા તે અનુકંપાદિ દાનરૂપ ધર્માનુષ્ઠાનો પણ, વિષયભોગના અધ્યવસાય (પરિણામ) ન હોવાથી ભોગની પ્રાપ્તિના હેતુ બનતા નથી.

જેમ કે મન્ત્રથી પવિત્ર કરાયેલું પાણી પણ શ્રદ્ધા-પૂર્વક પાન કરતાં અમૃતરૂપે પરિણમે છે.

વિવેચન : અનુકંપાદિ પુણ્યનાં કાર્યો પણ સઘળા આત્માઓને એકસરખી રીતે વિષયભોગની પ્રાપ્તિના કારણરૂપ બનતાં નથી. જે આત્માઓ વિષયભોગની ઇચ્છાવાળા છે તેવા આત્માઓને તેવા પુણ્યનો બંધ સંભવે છે.

પણ જેઓ ત્યાગી છે, જ્ઞાની છે અને ભાવદયાના બલ્યકાર પણ છે, સંસારના સઘળા જીવોને દુઃખોમાંથી અને પાપમાંથી મુક્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા છે, તેવા મહાનુભાવો ભોગસુખોને મેળવવાના પરિણામવાળા નથી. તેથી તેમનાં ધર્માનુષ્ઠાનો વિષયાદિ ભોગ માટે નિમિત્ત કારણ કે ઉપાદાન કારણ બનતાં નથી. પરંતુ પ્રાયઃ નિર્જરામાં જ હેતુરૂપ બને છે.

[૩૪]

વળી અહીં જે અનુકંપાદિ દાન-ક્રિયાઓ સાધુ માટે જણાવેલ છે તે આપવાદિષ્ટ જ છે, અર્થાત્ અપવાદરૂપે ક્યારેક જ આચરવાની છે. અને તે ધનાદિ ધર્મો દ્વારા પણ કોઈ ભોગસુખો મેળવવાની વૃત્તિ નથી. આથી તે ધર્મો ભોગપ્રાપ્તિના કારણરૂપ બનતા નથી; પરંતુ નિર્જરાના કારણ રૂપ બની બચ છે.

જેમ વ્યાધિથી પીડિત કોઈ જીવને મન્ત્ર દ્વારા પવિત્ર કરેલું પાણી પાવામાં આવે. અને તે જીવ જે શ્રદ્ધાપૂર્વક તે પાણીનું પાન કરે... “આ જળપાનના પ્રભાવે મારો રોગ મટશે જ.” આવી શ્રદ્ધા તેના હૃદયમાં હોય...તો તેનાથી તેનો વ્યાધિ (રોગ) શાંત થાય છે. તેમ અહીં પણ ભોગના કારણરૂપ પુણ્યમ ધ પણ અધ્યવસાય (પરિણામ) વિશેષના કારણે ભોગની પ્રાપ્તિના હેતુ બનતો નથી.

હવે અહીં એક વાદીની શંકા જણાવે છે. તે કહે છે કે, તમે આ વાત કરીને તો પૂજ્ય હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી તથા પૂજ્ય શ્રી સિદ્ધસેનદ્વિવાકરસૂરીજીના વિચારોનું સમર્થન આપીને તમારી માનેલી માન્યતાને જ પુષ્ટ કરો છો અને તેને અનુકૂળ તક કરવા દ્વારા તમારી રૂઢ માન્યતાને જ સ્થાપિત કરો છો.

આ શકાનું સમાધાન આપતાં જણાવે છે કે..

न च स्वदानपोषार्थमुक्तमेतदपेशलम् ।

हरिभद्रो हृदोऽभाणीद्यतः साविग्नपाक्षिकः ॥१९॥

અર્થ : તમે જે કહો છો કે પોતાના દાનના પોષણને માટે જ આ વાત કહી છે, તો તે અયોગ્ય છે. કેમકે શ્રીહરિભદ્રસૂરીશ્વરજી સંવિગ્નપાક્ષિક હતા.

(વવેચન : તમે જે વાત કહો છો તે અયોગ્ય છે. શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી અનુકંપા-ભુદ્ધિથી અસંયત એવા ગૃહસ્થોને, કુલિંગી વગેરેને દાન આપવાની પ્રવૃત્તિ કરતા હતા. તે પોતાની પ્રવૃત્તિને પુષ્ટ કરવા માટે જ, તેમણે એમ જણાવેલ છે. આવી તમારી વાત યોગ્ય નથી.

કેમકે તે પૂજ્યત્રી સંવિગ્નપાક્ષિક હતા. તેથી સાધુઓ માટે અપવાદે અનુકંપા-દાન કરી શકાય છે તે વાત યોગ્ય જ છે.

સંવિગ્નપાક્ષિકો કદી અસત્ય ન બોલે. શાસ્ત્રની આજ્ઞા-વિરુદ્ધ જરા પણ ન બોલે કે ન લખે. અષ્ટક-વિવરણમાં સત્યાવીશમા અષ્ટકમાં જણાવેલ છે કે, “સ્વકીયાઽસંયતદાન સમર્થ નાગર્માર્થકમિદં પ્રકરણં સૂરિણા કૃતામિતિ કેચિત્ કલ્પયન્તિ । હરિભદ્રાચાર્યો હિ ભોજનકાલે શંખવાદન-પૂર્વકમર્થિભ્યો ભોજનં દાપિતવાન્ ઇતિ શ્રૂયતે । ન ચૈત-ત્સંભાપ્યતે, સંવિગ્નપાક્ષિકો હ્યસૌ, ન ચ સંવિગ્નસ્ય તત્પાક્ષિકસ્ય વાઽનાગમિકાર્થોપદેશઃ સમ્ભવતિ, તત્ત્વહાનિપ્રસંગાત્ ”

અર્થ : શ્રીમાન્ હરિભદ્રાચાર્યજી પોતે અસંયતોને દાન આપવાની પ્રવૃત્તિ કરતા હતા. તેનું સમર્થન કરવા માટે આ પ્રકરણમાં ‘અનુકંપાદાન અસંપતિ-ઓને પણ અપવાદ-માર્ગે આપી શકે છે.’ આવું જણાવ્યું છે.

વળી કેટલાક એમ પણ કહે છે કે હરિભદ્રસૂરિજી ભોજન-સમયે શંખ વગડાવવાપૂર્વક અર્થોઓને (ચાચકોને) આમન્ત્રણ આપીને બોલાવતા અને ભોજન આપાવતા હતા.

પરંતુ ઉપયુક્ત વાત સંભવિત જાણાતી નથી. કારણ કે તે પૂજ્યશ્રી સંવિગ્નપાક્ષિક હતા. અને સંવિગ્નને તથા સંવિગ્નપાક્ષિકને આગમથી વિરુદ્ધ ઉપદેશ આપવો પણ સંભવિત નથી. કારણ કે તેમ કરતાં તત્ત્વની (સિદ્ધાન્તની) હાનિનો પ્રસંગ (અવસર) ઉપસ્થિત થાય છે.

આગમમાં કહ્યું છે કે...

“સંવિગ્નો ગુવણસંઘ દેહ દુભાસિઅં કહુ વિવાગં ।
જાણંતો તમ્મિ તહા અતલકારો ડ મિચ્છત્તં ॥”

અર્થ : જે સંવિગ્ન હોય તે નિશ્ચિતપણે દુભાષિત અર્થાત આગમથી વિરુદ્ધ ઉપદેશ ન જ આપે, કારણ કે તેના કટુ (કડવા) પારણામને તે જાણતો હોય છે.

આમ છતાં જે અગ્નણુતાં તેમ ખની જાય તો તેને સુધારી લઈને તે શુદ્ધ કરે છે. જે તેમ ન કરે તો તેને મિથ્યાત્વનો ભયંકર દાપ લાગે છે. પૂજ્યશ્રી હરિભદ્રસૂરિશ્વરજી ભવવિરહના ઇચ્છુક હતા, તેથી તેઓ અનાગમિક ઉપદેશ કે પ્રવૃત્તિ જ આપ્યે.

હવે ભક્તિવનનું સ્વરૂપ જણાવે છે :

મક્તિસ્તુ ભવનિસ્તાર વાઙ્છા સ્વસ્ય સુપાત્રતઃ ।

તયા દત્તં સુપાત્રાય બહુકર્મક્ષય ક્ષમમ્ ॥૨૦૧॥

અર્થ : સંસારથી નિસ્તાર પામવાની ઇચ્છા-પૂર્વક સુપાત્રમાં કરાયેલી ભક્તિ એ જ વાસ્તવિક ભક્તિ છે. તેવી ભક્તિ વડે દેવાયેલું દાન ઘણા કર્મોનો ક્ષય કરવા માટે સમર્થ છે.

[૩૭]

ત્રિવેચન : આ શ્લોકમાં, અનુકંપાદાન બાદ હવે ભક્તિદાનનું સ્વરૂપ જણાવે છે.

ભક્તિ એટલે સંસારનો પાર પામવાની ઇચ્છાથી સુપાત્રમાં દાન કરવારૂપ જે પ્રવૃત્તિ તે જ વાસ્તવિક ભક્તિ છે.

પૂજ્યને આરાધ્ય માનીને તેમની પાસેથી જ્ઞાન લેવું તે પણ ભક્તિ છે. પૂર્વે મેળવેલા જ્ઞાનનું પુનઃ પુનઃ સ્મરણ કરવું. જ્ઞાન-દર્શનના વિષયમાં કોઈ શંકા ઉત્પન્ન થાય તો તેમને વિનય અને બહુમાનપૂર્વક પૂછવું, તેની યોગ્ય ચર્ચા કરવી. અને તે વસ્તુનો નિશ્ચય (તત્ત્વ અંગેનો નિર્ણય) કરવો. નવું નવું શ્રુત આદરપૂર્વક ભણવું... તથા દેવ-ગુરુ અને ધર્મને વિષે અનન્યપણે દૃઢ પ્રીતિ રાખવી.

આરાધ્ય એવા ગુરુની આરાધના કરવી. પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તેમનું બહુમાન અને તેમના પ્રત્યે પ્રેમ ધારવો, આરાધક એવા સદ્ગુરુનો આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, ગણી, તપસ્વી ધ્યાની, જપકારક, શાસ્ત્રાભ્યાસમાં રક્ત અને ગુરુ વગેરેની વૈયાવચ્ચમાં તત્પર સાધુઓ પણ ગુરુ-સ્થાને છે તેમ સમજીને, સુપાત્રરૂપે તેમની ભક્તિ અને બહુમાન તથા સત્કારપૂર્વક દાન આપવું. આ બધું જ ભક્તિસ્વરૂપ છે.

વળી ધર્માનુષ્ઠાનની ક્રિયાઓ પણ બહુ આદરપૂર્વક, ગૌરવપૂર્વક કરવામાં આવે તો તે પણ સેવા સ્વરૂપ જ છે.

આ રીતે સુપાત્રને પ્રીતિપૂર્વક, ગૌરવપૂર્વક અને એકાગ્રતાપૂર્વક, સનયને ઓળખીને જે દ્રવ્ય આપણી પાસે હોય તે આપવાથી અતિ જૂનાં ચીકણાં એવાં કર્મો પણ નષ્ટ થાય છે. આવું અપૂર્વ સામર્થ્ય આ સુપાત્રદાનના ધર્મમાં છે. આથી જ તન-મનની એકાગ્રતાપૂર્વક દાનક્રિયા કરવી જોઈ એ.

[૩૮]

પાત્રદાન ચાર પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે :

પાત્રદાનચતુર્ભંગ્યા માઘઃ સંશુદ્ધ ઇષ્યતે ।

દ્વિતીયે ભજના શેષાવનિષ્ટફલદૌ મતૌ ॥૨૧॥

અર્થ : પાત્રદાનની ચાર પ્રકારની ભંગી છે. તેમાં પહેલો ભંગ વિશુદ્ધ છે. ખીબા ભંગમાં ભજના છે. અને બાકીના બે અનિષ્ટ ફળને આપનારા બાબુવા.

૧વેચન : પાત્રને અપાતા દાનના વિષયમાં ચાર પ્રકારના ભંગ (વિકલ્પો) શાસ્ત્રકાર બતાવે છે.

[૧] સંયતને શુદ્ધદાનઃ સંયમધારી, શુદ્ધ આચારના પાલક સાધુને શુદ્ધ એવા આહારાદિનું દાન કરવું.

[૨] સંયતને અશુદ્ધદાનઃ સંયમધારી, શુદ્ધ આચારના પાલક સાધુને અશુદ્ધ અર્થાત્ આધાકર્મ વગેરે દોષવાળા દોષિત આહારાદિનું દાન કરવું.

[૩] અસંયતને શુદ્ધદાનઃ અસંયમી, માત્ર સાધુવેષ ધારણ કરનારા કુ-સાધુને શુદ્ધ-નિર્દોષ આહારાદિનું દાન કરવું.

[૪] અસંયતને અશુદ્ધદાનઃ અસંયમી, માત્ર સાધુવેષ ધારણ કરનારા પરંતુ સાધુના આચારને શુદ્ધ રીતે નહિ પાળનારા એવા કુ-સાધુને આધાકર્મવાળું અશુદ્ધ ભોજન વગેરે આપવું.

આ ચાર ભંગમાં જે પ્રથમ ભંગ છે તે અસંત શુદ્ધ છે. કારણ કે તે દાન દેનાર અને લેનાર બંને માટે શુદ્ધ ધર્મમાં પ્રવૃત્તિરૂપ છે એનાથી કર્મનિર્જરા થાય છે. અર્થાત્ કર્મોનો ક્ષય કરવામાં પુષ્ટ આલંબનરૂપ બને છે.

[૩૬]

બીજો ભંગ શુદ્ધ સંયમી સાધુને અશુદ્ધ દોષિત આહાર વગેરેના દાનરૂપ છે. તે અમુક પ્રકારના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર અને કાળમાં, વિશિષ્ટ સયોગોમાં કરવામાં આવે તો તે શુભફળને આપનાર બને પણ છે.

અને તેવા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર અને કાળ ન હોય, ખાસ કારણવિશેષ ન હોય તો તેવા સમયે સંયમી સાધુને દોષિત આહાર-પાણી વગેરેનું દાન કરવાથી શુભ ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી. આથી આવા દાનના ફળરૂપે ભજના કહી, અર્થાત્ વિકલ્પ કહ્યો.

ત્રીજો ભંગ અસંયમીને, અશુદ્ધ ચારિત્રવાનને શુદ્ધ-દાન કરવારૂપ છે. અને ચોથો ભંગ એવા જ અસંયમીને અશુદ્ધદાન કરવારૂપ છે. આ બંને ભંગ (પ્રકાર) આપણને જે અનિષ્ટ છે, અણુગમતા છે તેવા ફળને આપનારા છે. કારણકે એનાથી એકાંતે કર્મ-બંધ જ થાય છે.

આ છેલ્લા બંને પ્રકારને અનિષ્ટ ફળને દાયક એટલા માટે કહ્યા કે અસંયમી-માગ વેપધારી સાધુઓને પોષવા તે બહુ અત્યંત અહિતકર છે.

હા...દીન-દુઃખિત એવા ગૃહસ્થો વગેરેને અપાતું અનુકંપાદાન ઉત્સર્ગથી સદ્ગૃહસ્થો કરી શકે છે. ત્યાં બહુમાન સત્કારનો સવાલ હોતો નથી.

શુદ્ધં દત્વા સુપાત્રાય, સાનુબન્ધ શુભાર્જનાત્ ।

સાનુબન્ધં ન વધ્નાતિ, પાપં વદ્ધં ચ મુઠ્ઠ્વતિ ॥૨૨॥

અર્થ : સુપાત્રમાં શુદ્ધ આહારાદિનું દાન આપવાથી સાનુબંધ=પુણ્યાનુબંધી પુણ્યકર્મ બંધાય

છે. અને પાપાનુબંધી પાપ બંધાતું નથી. તેમ જ જૂના બંધાયેલા પાપ દૂર થાય છે.

(વિવેચન : જેમણે સઘળા પાપ-વ્યાપારોનો ત્યાગ કરેલ છે તેવા સુપાત્રોને અર્થાત્ સાધુ-સાધ્વીશ્રીઓને ઉત્તમ દાન કરવું જોઈએ.

સમ્યગ્જ્ઞાનના પ્રભાવે સઘળા પાપાદિને યથાસ્વરૂપે બાણીને તેનો પચ્ચખ્ખાણ કરવાપૂર્વક જેમણે ત્યાગ કરેલો છે, તે આત્માઓ સુપાત્ર છે. તેવા સુપાત્રરૂપ સાધુ-સાધ્વીશ્રીઓને અત્યંત આદર અને ભક્તિપૂર્વક જે નિર્દોષ (તેમના માટે ખાસ નહીં બનાવેલ) આહાર વગેરેનું દાન કરવામાં આવે છે, તેનાથી પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય-કર્મ બંધાય છે.

પરંતુ આવું દાન પાપની પ્રાપ્તિમાં કારણભૂત બનતું નથી. પાપાનુબંધી પાપ પણ તેનાથી બંધાતું નથી. એટલું જ નહિ, પરંતુ પૂર્વના જન્મોમાં બાંધેલાં પાપકર્મોથી પણ આત્માને મુક્ત કરે છે.

શાસ્ત્રોમાં જણાવ્યું છે કે...

“ इत्थं च पापनिवृत्तौ प्रमाणभंगा प्रयोजकपुण्येन मोक्षसौलभ्यमावेदितं भवति ॥ ”

અર્થ : આ પ્રમાણે સુપાત્રમાં ભક્તિ-બહુમાન-પૂર્વક દાન આપવાથી, પૂર્વકાલીન અનેક પાપો દૂર થાય છે. અને મિથ્યાત્વાદિ કર્મબંધના હેતુઓ તથા કષાયો વગેરે પણ નિવૃત્ત થાય છે. તેનાથી મોક્ષ-માર્ગના પ્રયાણમાં લગ કરાવનારા અશુભ કર્મોનો પણ અભાવ થાય છે. અને સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને

આરિત્રમાં પ્રયોજક એવા પુણ્યની(પુણ્યાનુબંધી પુણ્યની) પ્રાપ્તિ થાય છે...આથી મોક્ષની પ્રાપ્તિની સુલભતા થાય છે તેમ નિશ્ચિત સમજવું.

સુપાત્રદાનમાં પણ અપવાદ જણાવે છે...

મવેત્પાત્રવિશેષે વા, કારણે વા તથાવિષે ।

અશુદ્ધસ્યાપિ દાનં હિ, દ્વયોર્લાભાય નાન્યથા ॥૨૩॥

અર્થ : પાત્ર-વિશેષને અથવા ખાસ પ્રકારના કારણે સુપાત્રને આપેલું અશુદ્ધ એવું પણ દાન બંનેને લાભ માટે થાય છે...પરંતુ અપાત્રને અને અકારણે નહિ...

વિવેચન : આગમ શાસ્ત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણેના કાપક, તપસ્વી વગેરે સાધુ-સાધ્વીજીને—જેઓ સુપાત્ર છે—અસુક ખાસ કારણ પ્રસંગે અશુદ્ધ દાન પણ અપાય.

દા.ત. દુકાળનો અવસર હોય, લાંબા વિહાર વગેરે થયા હોય, ખીમારીનો પ્રસંગ હોય, એવા ખાસ કારણોએ સાધુને પણ આધાકર્માદિ દોષવાળી ભિક્ષા—અશુદ્ધ હોવા છતાં—અપાય...અને તેનાથી દાતાર અને લેનાર બંનેને લાભ જ થાય છે.

કારણ કે દાન દેનારનું અંતર વિવેકપૂર્ણ છે. અને શુદ્ધ અંત કરણ છે. તેથી તે પુણ્યાનુબંધી પુણ્યને બાંધે છે. અને અહણુ કરનાર સાધુ પણ વિશિષ્ટ કક્ષાની અનુપ્રેક્ષા વગેરે દ્વારા શાસ્ત્રોનો પૂર્ણ જ્ઞાતા (ગીતાર્થ) બનેલ છે. આ રીતે શાસ્ત્રાર્થોના રહસ્યોને પામીને તેવા સાધુઓ જગત્-માત્રનું કલ્યાણ કરે છે.

[૪૨]

આમ બંને અપવાદ-ભાગે, વિશિષ્ટ કારણે આધાકર્મી લિક્ષાદિ વાપરવા છતાં પાપબંધ કરતા નથી. એટલું જ નહિ વિશિષ્ટ કક્ષાના લભને પામે છે.

પરંતુ જે યોગ્ય પાત્ર (સુપાત્ર) ન હોય, અને આસ કારણ પણ ન હોય તો તેવું અશુદ્ધ દાન દેનાર અને લેનાર, બંનેને લાભ થતો નથી: પણ દોષ જ લાગે છે.

આ રીતે સંયત (શુદ્ધ સંયમી) સાધુને પણ અશુદ્ધ દાન (આધાકર્મી આહારાદિનું દાન) આપવાથી ક્ષણના વિષયમાં ભજના (વિકલ્પ) ભલે માનો. કારણ કે દાતારને બહુતર નિર્જરા થાય છે અને અલ્પતર (અતિ થોડો) પાપનો બંધ થાય છે, એમ ભગવતીમાં જણાવેલ છે. પરંતુ અપવાદ ભાગે પણ અશુદ્ધ આહારાદિનું દાન ભાવની શુદ્ધિપૂર્વક કરવાથી ક્ષણનો અવિશેષ શી રીતે? અર્થાત્ શુદ્ધ ભાવના-પૂર્વક સંયમીને અશુદ્ધદાન આપવાથી વિશિષ્ટ લાભ થાય છે એ વાત શી રીતે ઘટે?

એના ઉત્તરરૂપે જણાવે છે કે...

अथवा यो गृही सुग्धो लुब्धकज्ञातभावितः ।

तस्य तत्स्वल्पबन्धाय बहूनिर्जरणाय च ॥२४॥

અર્થ : અથવા (ખીજ દષ્ટિએ (વચારતાં) જે ઠેાઠં લેજો સદ્ગૃહસ્થ, મૃગ (હરણ)ને (વધે લુબ્ધની જેમ દાન આપે તો તે અતિઅલ્પ કર્મબંધનું કારણ બને છે અને બહુ કર્મનિર્જરા કરાવનાર બને છે.

વિવેચન : “ અથવા ” શબ્દથી અહીં ખીન્ને વિકલ્પ દર્શાવે છે. અર્થાત્ ખીજી દાષ્ટ્યે વિચાર કરતાં એમ જણાય છે કે કોઈ ભોળો સદ્ગૃહસ્થ જેણે શાસ્ત્રના અર્થોને રહસ્યોને સારી રીતે જાણ્યા નથી તેવો આત્મા, પારમાર્થિક જ્ઞાનના અભાવે, “ સાધુઓને શ્રાવકોએ કોઈ પણ રીતે દાન આપવું જોઈએ. ગમે તે રીતે, દોષિન કે નિર્દોષની બહુ પંચાતમાં પડ્યા વગર અન્નવસ્ત્રાદિ વહોરાવવા તે યોગ્ય જ છે.” આવી પાસત્યાઓએ દર્શાવેલી વાતોથી ભાવિન થઈને વહોરાવે છે.

મૃગલાંઓને પકડવા માટે જેવી રીતે તેના શિકારીઓ જાળ બિછાવે છે, ત્યારે તે મૃગલાંઓને પકડવા માટે યેન કેન પ્રકારેણ ઉપાય અજમાવે છે, તેમાં કયો ઉપાય અજમાવવો અથવા કેવો ઉપાય યોજવો તેનો વિચાર લુબ્ધકો (હરણના લાલચુઓ)ને હોતો નથી; તેમ પુણ્યના રક્ષિયા શ્રાવકોને કેવા પ્રકારના દાનથી મને લાભ થશે તે વાતથી અજાણ્ય ભોળા શ્રાવકો ગમે તે રીતે સાધુઓને વહોરાવે છે.

કારણ કે કેટલાક પાસત્યાઓએ (આચારમાં શિથિલ સાધુઓએ) તેમને એવું શિખવાડી દીધું હોય છે કે “ ગમે તે રીતે સાધુઓને દાન આપવું જોઈએ. તેમાં ધણો લાભ થાય છે.” આમ ભોળાનાઈ ગયેલા ભદ્રિક શ્રાવકો સંયમધારી સાધુઓને અશુદ્ધ અર્થાત્ આધાકર્મી આહારાદિનું દાન કરે છે તો પણ તેઓ ભોળા હોવાના કારણે અર્થાત્ તેમને શાસ્ત્ર-મર્યાદાનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી અતિ અપકર્મબંધ થાય છે અને વધારે કર્મનિર્જરા થાય છે.

इत्थमाशय वैचित्र्यादत्राल्पयुष्क हेतुता ।

युक्ता चाशुभदीर्घायुर्हेतुता सूत्रदर्शिता ॥२५॥

अर्थ : आ प्रमाणे आशय (परिणाम)नी विचित्रताना कारणे शुभ अथवा अल्प-आयुष्यनी हेतुता अने अशुभ अथवा दीर्घ आयुष्यनी हेतुता जे सूत्रमां दर्शावेल છે, તે युक्त જ છે.

विवेचन : जे दान, संयत (संयमधारी)ने अशुद्ध आधाकमीं आहारादिनुं कराय છે તેमां दातारना आशयमां विचित्रता છે, अर्थात् ભેદ છે. કોઈ જીવો દેવતાઈ ભોગ-સુખોને મેળવવા, પુણ્યોપાર્જન કરવા દાન આપે છે. તે કોઈ જીવો ઉત્તમ માનવીય ભોગો મેળવવા દાન આપે છે. તે કોઈ જીવો જગતમાં યશઃકીર્તિ પામવા માટે પણ દાન આપે છે; પણ અહુ ઝોછા જીવો કર્મોનો ક્ષય કરીને મોક્ષ મેળવવા સંયમીને દાન આપતા હોય છે.

આ રીતે દરેક જીવોના-દાન કરનારાઓના આશયો એકસરખા હોતા નથી. તેમનાં પરિણામોમાં વિચित्रતા-વિભિન્નતા હોય છે. તેથી સંયમી સાધુઓને અશુદ્ધ એવું દાન આપતા શુભ આયુષ્યનો અદ્યપ્યંધ થાય છે. અને અશુભનો દીર્ઘઅંધ થાય છે. આ પ્રમાણે સ્થાનાંગાદિ સૂત્રોમાં જણાવેલ છે તે યોગ્ય જ છે.

शुद्धदायकापेक्षयाऽशुद्धदायके मुग्धेऽल्पशुभायुर्बन्ध-संभवात् । क्षुल्लकभवप्रहणरूपाया अल्पतायाश्च सूत्रान्तर विरोधेनाऽसम्भवात् इति । व्यक्त मदः स्थानांग वृत्यादौ ॥

અર્થ : શુદ્ધ દાન દેનારાની અપેક્ષાએ અશુદ્ધ દાનને આપનારી ભોળો (મુગ્ધ) આત્મા શુભ-આયુષ્યને અલ્પબાંધ કરે છે. અહીં અલ્પબાંધ કરે છે એમ જે કહ્યું, તે શુદ્ધ દાતાર-જે વિવેકવાંત છે તેની અપેક્ષાએ અલ્પ પુણ્ય બાંધે છે એમ સમજવું. એટલે અલ્પ-ઋષિવાળું દેવપણું પામે છે અથવા મનુષ્યપણું પામે છે.

પરંતુ નિગોદમાં જીવ જેમ ક્ષુદ્ધકલ્પવો પામે છે તેવી રીતે ક્ષુદ્ધક લવેનું અહીં મહણુ ન લેવું. કેમકે અશુદ્ધ દાન દેવા છતાં તેના આત્મપરિણામ તો મલિન નથી જ.

આથી તે શુભ આયુષ્ય લાંબા કાળનું ન બાંધે. પણ શુભ એવું અલ્પ આયુષ્ય બાંધે અને અશુભ એવું દીર્ઘ આયુષ્ય બાંધે તેમ અહીં જણાવ્યું છે.

શુભ અલ્પાયુષ્ય બાંધે, તેનો અર્થ એકે કે તે સાગરો-પ્રમોના લાંબા આયુષ્યવાળું દેવાયુષ્ય ન બાંધે પણ દશ હજાર વર્ષવાળું દેવપણું (વ્યન્તરાદિકનું આયુષ્ય) બાંધે. અથવા માનવ કે તિર્થંચ લવના શાતા વેદનીયવાળું અલ્પ આયુષ્ય બાંધે, એમ સમજવું પરંતુ નિગોદમાં રહેલો જીવ એક શ્વાસોચ્છવાસમાં જે સાડા સતર લવ કરે છે, તેવું અલ્પ આયુષ્ય અહીં ન સમજવું.

કારણ કે આ રીતે અલ્પાયુષ્યનો અર્થ કરતાં શાસ્ત્રનાં અન્ય સૂત્રો સાથે વિરોધ આવે છે. આ વાત સ્થાનાંગસૂત્રની ટીકા વગેરેમાં સ્પષ્ટ કરેલ છે.

यस्तूत्तर गुणाशुद्धप्रज्ञप्तिविषयं वदेत् ।

तेनात्र भजनासूत्रं दृष्टं सूत्रकृते कथम् ॥२६॥

અર્થ : જે પ્રજ્ઞાપ્તિ (ભગવતી)ના વિષયને ઉત્તર-ગુણની અશુદ્ધિરૂપ કહે છે; તેના વડે, અહીં આ વિષયમાં ભજનાસૂત્ર જેવાયું છે તો પછી સૂચ્ય-ડાંગસૂત્રમાં કેમ ભજનાસૂત્ર જેવાયું ?

વિવેચન : જેઓ એમ માને છે કે આધાકમી^૧ ભોજન સાધુ માટે એકાંતે દુષ્ટ છે. તેઓ ભગવતી વગેરેમાં જે વિષય કહ્યો છે તેને ઉત્તર ગુણની અશુદ્ધિરૂપ કહે છે.

જેકે સામાન્યતઃ તો સાધુઓને માટે ગૃહસ્થોએ ખનાવેલો આહાર સાધુઓએ વહોરવો તે દૂષિત જ છે. પરંતુ જે આત્માઓ (સાધુઓ) શાસ્ત્રાદિનું અધ્યયન કરતાં હોય અને નિર્દોષ આહાર મળવો અસંભવિત હોય, ત્યારે અધ્યયનમાં અંતરાય ન થાય, ભણેલાં શાસ્ત્રોનું વિસ્મરણ ન થાય તે માટે અપવાદે દૂષિત આહાર પણ વહોરી શકે છે.

મૂળ ગુણોને તો અખંડ જ રાખવા પડે. હા, તેનું રક્ષણ કરવા જતાં, ઉત્તરગુણમાં અશુદ્ધતા (અપવાદે) થાય તો તે સહન કરવી ધટે. જે પૂર્ણ શારીરિક શક્તિ હોય તો આહારનો ત્યાગ કરે અને ઉત્તર ગુણમાં પણ અશુદ્ધતા ન થવા દે.

પણ આહારમાં સચિત્તખીજ કે અન્ય જીવથી સંસકત આહાર હોય તો તેને અપ્રાસુક અને અનેપણ્ય ગણીને તેનો ત્યાગ કરે. પરંતુ જે અન્ય રીતે આહાર મળવો અશક્ય હોય અથવા પેાતે (સાધુ) એટલો શક્તિમાન ન હોય તો તે સચિત્ત ખીજાદિને દૂર કરીને તે આહારને ગ્રહણ કરી શકે. કરે.

જો આધાકર્મી આહારને એકાંતે દુષ્ટ માનવામાં આવેઃ અર્થાત્ કોઈ પણ સંયોગોમાં સાધુથી ન જ વહોરાય તેમ જો કોઈ કહે તો તેને જણાવવાનું કે આ તો જૂના ભયથી કપડાં કાઢી નાંખવા જેવી વાત છે. કપડાંમાં જો જૂ થઈ ગઈ હોય તો જૂને દૂર કરીને કપડાં લઈ લેવાં જોઈએ. એના બદલે કપડાં જ ફેંકી દેવાની વાત યુક્તિસંગત નથી. તે જ રીતે વિશિષ્ટ જ્ઞાનાદિનો મહાન લાભ થતો હોય તો આધાકર્મી ભિક્ષાના ગ્રહણનો અદ્ય દોષ સ્વીકારવો પણ પડે.

આ વિષયમાં સૂચકાંગમાં ભજનામૂત્ર કેમ દેખાય છે ? તેમાં આ પ્રમાણે જણાવાયું છે કે,

“ અહાગઢાઈ મુંજંતિ અન્ન મન્ને સકમ્મુળા ।

ઉવલિત્તે વિયાણિજ્જા અણુવલિત્તે ત્તિ વા પુણો ॥ ”

અર્થ : આધાકર્મી ભોજન વાપરતા અન્યોન્ય સાધુઓ સ્વકર્મથી અવશ્ય ઉપલિપ્ત થાય છે. તેમાંય આધાકર્મીને રાગપૂર્વક વાપરતા અશુદ્ધ કર્મને બંધ કરે છે. અથવા જો અત્યંત ગાઢ કારણે રસની આસક્તિને તણને શરીરને ધર્મધ્યાનમાં જ પ્રવર્તાવે તો એવા કર્મથી લિપ્ત થતા નથી. અર્થાત્ આધાકર્મના ફળરૂપ દોષમાં ભજના છે.

ત્યાં જો અન્યોન્ય પરસ્પર શબ્દનો ખીજો અર્થ થાય તેમ નથી, તેથી આધાકર્મીના ફળના વિષયમાં ભજના (વિકલ્પ) જ સ્પષ્ટ થાય છે. અર્થાત્ અમુક વિશિષ્ટ કારણે રસગૃહ્ણિ વગર જો આધાકર્મી વાપરે તો કર્મબંધ ન થાય

અને કોઈ પણ જાતના કારણ વગર, આધાકમી વાપરે તો તેને અવશ્ય કમબંધ થાય છે.

હા... જે સ્વરૂપથી જ અસાવધ છે, અર્થાત્ નિદુષ્ટ છે. અર્થાત્ સાધુ માટે બનાવેલી દોષિત ભિક્ષા નથી તેના વિષયમાં 'ભજના' જણાવવાનું કોઈ પ્રયોજન જ નથી.

અર્થાત્ જે ગૃહસ્થે પોતાના માટે બનાવેલ છે તેવું નિર્દોષ અન્ન સાધુને વહોરાવવાથી 'ભજના' (વિકરપ) ની કોઈ જરૂર જ રહેતી નથી. એવું અન્ન વહોરાવવાથી લો દાતાર (શ્રાવક) અને આહક (સાધુ) બંનેને લાભ જ થાય છે.

હવે અસંયતિને ગુરુ-બુદ્ધિથી દેતા કમબંધ થાય, તે વાત જણાવે છે :

શુદ્ધં વા યદશુદ્ધં વાઽસંયતાય પ્રદીયતે ।

ગુરુત્વબુદ્ધયા તત્કર્મબન્ધકૃન્નાનુકંપયા ॥૨૭॥

અર્થ : શુદ્ધ અથવા અશુદ્ધ એવું દાન (અન્ન વગેરેનું દાન) અસંયતને જે દેવાય, તેમાં જે ગુરુ-પણાની બુદ્ધિ હોય તો કમબંધ થાય છે. અનુકંપા-બુદ્ધિથી અપાય તો નહિ.

વિવેચન : અસંયતિ અર્થાત્ જેઓ શુદ્ધ સાધ્વાચારના પાલક નથી તેવા પાસત્યા વગેરેને શુદ્ધ અર્થાત્ આધાકમી વગેરે ન હોય તેવી દોષરહિત ભિક્ષા અપાય અથવા અશુદ્ધ અર્થાત્ આધાકમી આદિ દોષવાળી ભિક્ષા અપાય અને તેમાં વળી ગુરુપણાની બુદ્ધિ હોય તે દોષ લાગે.

જે અસંયમી છે અથવા માત્ર વેપધારી દંભી સાધુ છે તેને ગુરુ માનીને, પૂજ્યનીય શ્રમણ માનીને જે અન્ન-વસ્ત્રાદિનું દાન દેવામાં આવે તો તેનાથી પાપકર્મનો બંધ જ થાય છે. કારણ કે અસાધુ એવા તેઓમાં સાધુ તરીકે માન્યતા કર્મનો બંધ કરાવે. મિથ્યાત્વ મોહનીય આદિ કર્મ બંધાવે.

પરંતુ જે તેવાઓને અનુકંપા-બુદ્ધિથી આપવામાં આવે, તો તેનાથી કર્મબંધ થતો નથી. કેમકે અનુકંપા-દાનનો શાસ્ત્રોએ નિષેધ કર્યો નથી. અનુકંપા કોઈને પણ આપી શકાય છે.

‘અનુકંપાદાણં પુણ જિણેહિ ન કયાઈ પઠિમિદ્ધમિતિ ॥

અર્થાત્ અનુકંપાદાનનો જિનેશ્વરોએ કયાંય પ્રતિષેધ (નિષેધ) કર્યો નથી.

તાત્પર્ય એ કે ગૃહસ્થોને માટે કોઈ પણ આત્માને અનુકંપાદાનનો નિષેધ નથી. માટે તેવી બુદ્ધિથી અસંવતને (દંભી સાધુને) પણ તે દાન આપી શકે છે.

દોષપોષકતાં જ્ઞાત્વા તામુપેક્ષ્ય દદજ્જન ।

પ્રજ્વાલ્ય ચન્દનં કુર્યાત્કણ્ટામંગારજીવિકામ્ ॥૨૮॥

અર્થ : આ રીતે દાન આપવાથી દોષની પોષકતા થાય છે; એમ જાણવા છતાં, તેની ઉપેક્ષા કરીને જેઓ દાન આપે છે, તેઓ ચન્દનને ખાળીને કબૂતપૂર્વક અંગાર દ્વારા જીવિકાને ચલાવનારા છે.

વિવેચન : આ રીતે અસંયમી એવા સાધુઓને (પૂર્વશ્લોકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે) શુદ્ધ અથવા અશુદ્ધ દાન

જેઓ આપે છે અને તે ય ગુરુપણાની બુદ્ધિથી આપે છે તેઓ કમ'બંધ કરે છે.

આ રીતે અસંયમીઓને ગુરુબુદ્ધિથી દાન આપવું તે તેમના દોષોને પોષવા જેવું છે. આવું દોષ-પોષણ થતું જાણવા છતાં, જેઓ એમ સમજે છે અને માને છે કે, "ગમે તેવા સાધુને પણ દાન આપવાથી લાભ થાય" તેઓ ખરેખર ઉત્તમ મહાન સુગંધીદાર ચન્દનને બાળીને અંગારકમ'ને કરે છે. અર્થાત્ કોલસા મેળવવાનું કામ કરે છે.

અર્થાત્ આ રીતે અસંયમીઓને દાન આપવું તે જરાય યોગ્ય નથી.

જેને દાન આપવાનું છે તે પાત્રની દાતારે પરીક્ષા કરવી જોઈએ, એ વાત જણાવે છે.

અતઃ પાત્રં પરીક્ષેત, દાનશૌઠ્ઠ સ્વયં ધિયા ।

તત્ત્રિધા સ્યાન્મુનિઃ, શ્રાઢ્ઢઃ સમ્યગ્દષ્ટિસ્તથાપરઃ ॥૨૧॥

અર્થ : આથી જ પાત્રની પરીક્ષા, દાનશૂર વ્યક્તિએ જાતે જ પોતાની બુદ્ધિથી કરવી જોઈએ. તે પાત્ર ત્રણ પ્રકારે છે : (૧) મુનિ (૨) શ્રાવક અને (૩) સમ્યગ્દષ્ટિ.

વિવેચન : સાધુઓ વગેરેને દાન આપનારા દાનશૂર પુરુષે દાન લેનારા પાત્રની પરીક્ષા અવશ્ય કરવી જોઈએ. પાત્ર કે અપાત્રનો વિચાર કર્યા વગર દાન આપનાર નિશ્ચિત-પણે લાભ પામતો નથી. ક્યારેક મોટા દોષોને પોષણ આપવાનું પાપ પણ કરી બેસે છે.

પાત્ર મુખ્યત્વે ત્રણ પ્રકારે છે :

(૧) પાંચ મહાવ્રતને ધારણ કરનારા મુનિ ભગવંતો તથા સાધ્વીજી મહારાજો.

(૨) દેશવિરતિધર શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓ.

(૩) સમ્યગ્દર્શનને ધારણ કરનારા પુણ્યવાનો.

આ ત્રણે સુપાત્ર છે. તેથી તેમને ભક્તિ અને બહુમાન-પૂર્વક દાન આપવું જોઈએ. આ રીતે પાત્રને ઓળખીને-પિછાણીને અપાયેલું દાન મહાન ફળને આપનારું થાય છે.

આ સિવાયનાને અર્થાત્ અનુકંપાદિને પાત્ર હોય તેવાઓને દયાબુદ્ધિથી દાન કરવું જોઈએ.

एतेषां दानमेतत्स्थगुणानामनुमोदनात् ।

औचित्यानतिवृत्त्या च सर्वसम्पत्करं मतम् ॥૩૦॥

અર્થ : આ રીતે આ આત્માઓને (મુનિ વગેરેને) કરાતું દાન, એમનામાં રહેલા ગુણોના અનુમોદન રૂપ છે. આમ ગુણોનું અનુમોદન હોવાથી અને ઔચિત્યનું પણ પાલન થતું હોવાથી તે દાન સર્વ સમ્પત્તિઓને આપનારું થાય છે.

વિવેચન : જોએ પરમાત્મા શ્રી જિનેશ્વરદેવની આસા પ્રમાણે, સયમને પાળનારા છે તે મુનિવરોને તથા સાધ્વીજી-ઓને, તથા શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓને તથા સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માઓને કરવામાં આવતું દાન, તે તો પુણ્યાત્માઓમાં રહેલા ગુણોની અણુમોદના-સ્વરૂપ છે. અર્થાત્ તેમને દાન દેવાથી તેમનામાં રહેલા ગુણોનું અનુમોદન થાય છે. કેમકે તેમને આપવામાં આવતું દાન ભક્તિપૂર્વકનું હોય છે.

[૫૨]

વળી આ રીતે દાન આપવાથી પોતાના શ્રાવકાદિ આચાર્યનું અનુલંબન થાય છે. અર્થાત્ તે આચાર્યનું પાલન થાય છે. આથી જ આ દાન સર્વ સંપત્તિઓને આપનારું છે. સંસારની સર્વ સુખ સંપત્તિઓને તો તે આપે જ છે. પરંતુ આત્માના જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રાદિ ગુણોનો પણ ક્રમશઃ વિકાસ કરી આપે છે અને પરપરાઓ મોક્ષરૂપી પરમ સમ્પત્તિને પણ આપે છે.

શુભયોગેર્ષિ યો દોષો, દ્રવ્યતઃ કોઽપિ જાયતે ।

કૂષઙ્ઘાતેન સ પુનર્નાનિષ્ટો યતનાવતઃ ॥૩૧॥

અર્થ : શુભ એવા પણ દાનાદિ-કાર્યમાં જે દોષ થાય છે, અર્થાત્ દ્રવ્યહિંસાદિ થાય છે તે પણ રૂપના દૃષ્ટાંતથી, યતના (જયણા)વાળા પુરુષને માટે અનિષ્ટરૂપ બનતી નથી. કારણ કે તેનાથી અલ્પ પ્રયાસથી મહાન લાભ થાય છે.

વિવેચન : યોગ્ય પાત્રને દાન આપવાની બુદ્ધિવાળા જીવો જે શુભયોગ આચરે છે....અર્થાત્ જે શુભ-ધર્મપ્રવૃત્તિ કરે છે... સાધર્મિકોનું વાત્સલ્ય કરે છે... દેવ-પૂજા...ગુરુ-ભક્તિ.. તીર્થયાત્રા કે પ્રભાવના વગેરે કાર્યો કરે છે તે તમામમાં અલ્પ કે બહુ આરભ-સમારંભ તો થાય જ છે. અને તેથી તેમાં દ્રવ્યહિંસા વગેરે દોષ થાય છે.

આમ છતાં તે પુણ્યવાનો ખૂબ જ યતનાવત્ હોય છે. શક્ય એટલા અલ્પજીવોની હિંસા કેમ થાય? તેની કાળજી કરનારા અને બહુ સંભાળપૂર્વક જીવોની જયણા વગેરે

કરનારા હોય છે. આથી એમને દ્રવ્યહિંસાદિ દોષ હોવા છતાં અનુબંધમાં હિંસાનો દોષ લાગતો નથી.

આવાં સાધાર્મિક ભક્તિ આદિ કાર્યોમાં સ્વરૂપથી હિંસાદિ થાય છે.... જ્યણા ખૂબ પાળવા છતાં પણ તેમાં હિંસાદિ પાપ માત્ર 'સ્વરૂપથી સાવધ' છે, અનુબંધથી નહિ અનુબંધથી તો તે નિરવગ્ર છે, અર્થાત્ નિષ્પાપ પ્રવૃત્તિ છે.

તે માટે આગમમાં કૂવાનું દૃષ્ટાંત આપવામાં આવેલું છે. જેમ કૂવો ખોદનારો માણસ ખોદતી વખતે માટી વગેરેથી મેલો થાય છે, પરંતુ જેવી પાણીની સેર જમીનમાંથી છૂટે છે કે તરત જ તે, તે પાણીની ધારામાં શુદ્ધ બની જાય છે. તેથી કૂવો ખોદતાં થયેલી તેની મલિનતાને દોષરૂપ ન ગણી શકાય.

તે જ રીતે સાધાર્મિક ભક્તિ કે મુનિ ભક્તિ વગેરે કરતાં હિંસાદિ દોષ થાય છે, પરંતુ તેવી ભક્તિ કરતાં જે વિશિષ્ટ ભાવવૃદ્ધિ વગેરે થાય છે, તે ભાવધારામાં હિંસાદિ દોષોની શુદ્ધિ થઈ જાય છે. આથી ભક્તિ કરનારો આત્મા પાપાનુબંધી પાપરૂપ કર્મને બંધતો નથી. પણ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યકર્મને બંધે છે અથવા અશુભ કર્મની નિર્ગંરા કરે છે. તે માટે આગમમાં કહ્યું છે ::

“ જા જાયમાણસ્સ ભવે, ત્રિરાટ્ટણા સુત્તવિહિ સમગ્ગસ્સ ।
સા હોઈ ગિજ્જરફલ્લા, અવ્જત્થ ત્રિસોહિજુત્તસ્સ ॥ ”

અર્થ : કેઈ પણ જીવની ત્રિરાધના ન થાય તેવી ભાવનાપૂર્વક અને ચતનાપૂર્વક, શાસ્ત્રવિધિ મુજબ

ને આત્મા, દેવપૂજ-સમ્મકૃત્વધારી અને ગુર્વાદિની ભક્તિ વગેરે કાર્યો કરે છે, તેમને છદ્મસ્થતાના કારણે, દષ્ટિદોષના કારણે, અને અનિવાર્યતાના કારણે, અદ્ય પણ જીવહિંસાદિ થાય છે...તે પણ ભાવની વિશુદ્ધિ હોવાથી નિર્જરારૂપી કૃણને આપનારી અને છે. પણ તેનાથી પાપનો બંધ થતો નથી એ અદ્ય વિરાધના બહુ લાભનું કારણ અને છે.

અહીં ને 'અપવાદ' છે; તે વિરાધનાની વ્યાખ્યા બતાવવા દ્વારા કૃણને પણ ભેદ બતાવાયો છે. કારણ કે જ્ઞાનપૂર્વક ને ક્રિયા થાય અને અજ્ઞાની ને ક્રિયા કરે, તેમાં આત્માના અધ્યવસાયનો ભેદ હોવાથી કૃણને પણ ભેદ થતો હોય છે.

અહીં કોઈ એવી શંકા કરે ને ક્રિયાનુષ્ઠાનો છે તેમાં ને હિંસાદિનું વર્જન કરવાનો છે, અભિલાષ છે. તેનાથી જન્ય (થનારી) નિર્જરા પ્રત્યે જીવહાતના પરિણામથી અજન્ય હોવાથી, જીવવિરાધના રૂપ પ્રતિબંધકનો અભાવ એ જ હેતુ છે.

અર્થાત્ ધર્મક્રિયાનુષ્ઠાનો (દેવપૂજ-સાધમિક દાનાદિ) માં ને જીવહિંસા થાય છે તેમાં પણ જીવહિંસાનું પરિણામ હોતું નથી. આથી તે ધર્મનુષ્ઠાનો દ્વારા થતી નિર્જરામાં, જીવહિંસાના પરિણામથી અજન્ય એવી જીવવિરાધના રૂપ પ્રતિબંધકનો અભાવ એ જ કારણરૂપ છે.

આવું કોઈ સાહસિક કહે છે... તેનું તે વ્યાખ્યાન
અરેખર અપૂર્વ છે!! તેનું આગમ અને તર્ક કૌશલ્ય પણ
અદ્ભુત છે!!!

આ સાહસિકને પ્રત્યુત્તર આપતાં પૂ. ઉપાધ્યાયજી
શ્રત્યશો વિનયજી મહારાજ કહે છે કે ભાઈ! ક્રિયાનુષ્ઠાનમાં જે
હિંસાદિ થાય છે છતાં ત્યાં હિંસાના વળાંનનો અભિપ્રાય
છે, આથી તેનાથી જન્ય નિર્જરા પ્રત્યે, તમે જીવધાતના પરિ-
ણામથી અજન્ય જીવવિરાધના રૂપ પ્રતિબંધકના અભાવને જ
હેતુ કહો છો, તો તો; કેવળ જીવવિરાધનામાં પ્રતિબંધકતાનો
અભાવ થયો અર્થાત્ માત્ર (માત્ર એટલે વિશેષણ વગરની)
જીવવિરાધના એ પ્રતિબંધક નથી બનતી પરંતુ જીવધાત
પરિણામથી વિશિષ્ટ હોય ત્યારે જ તે તે જીવવિરાધના
પ્રતિબંધક બને છે.

અને આમ થતાં વિશેષણાભાવ પ્રયુક્ત (અર્થાત્ જીવધાત-
પરિણામોભાવથી પ્રયુક્ત) વિશિષ્ટાભાવ (અર્થાત્ જીવવિરાધના
ભાવ એ શુદ્ધ વિશેષ્યનું સ્વરૂપ થયું અને એ રીતે વિશેષ્યા
ભાવથી પ્રયુક્ત એવા શુદ્ધ વિશેષણનો પણ સંભવ થયો.
અર્થાત્ વિશેષ્યાભાવ એટલે જીવવિરાધાના ભાવથી પ્રયુક્ત
એવા શુદ્ધ વિશેષણનો અર્થાત્ જીવધાતપરિણામનો પણ
સંભવ થયો.

આ રીતે જેના આત્મામાં જીવની વિરાધના (ક્રિયારૂપે)
નહિ હોય પરંતુ જીવ ધાતનો પરિણામ હશે તો તે દેવનાં-
પ્રિય (મૂખને) તે પરિણામ નિર્જરાનો હેતુ બની જશે.

હવે અહીં વાદી કહે છે કે. હિંસાદિની વર્જનાનો અભિપ્રાય છે માટે જીવહાતના પરિણામથી જન્યતા લક્ષણ જે સ્વરૂપ છે તે વિરાધના તત્ત્વ છે. પરંતુ તે હિંસાના પરિણામને રોકનાર પ્રતિબંધક ન હોવાથી હિંસારૂપ બને છે. પણ તેનું પાપ લાગતું નથી.

ત્યારે પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહે છે: જો આમ જ હોય તો વિરાધના પદ છે તે પ્રવૃત્તિનિમિત્ત છે કે વિશેષણ છે? જો પહેલો વિકલ્પ પસંદ કરો તો પ્રવૃત્તિનિમિત્તે નાસ્તિપદ કહેવાય છે. આ તો ઉન્મત્ત (દારૂ પીધેલા, માણસના પ્રલાપ જેવું) છે. જો બીજો વિકલ્પ પસંદ કરો તો પૂર્વે જે દોષ જણાવ્યો તે તે જ પ્રમાણે વિદ્યમાન રહે છે.

હવે વાદી કહે કે, જે ધર્મથી વિશિષ્ટ વસ્તુ ખોતાના સ્વરૂપને છોડી દે છે તે ધર્મ ત્યાં ઉપાધિરૂપ છે. આ નિયમથી તો વર્જના થાય છે.

આ રીતે વર્જના વિશેષણથી યુક્ત વિશેષ ગણાયો. આથી ભાવ એ થયો કે સુપાત્રદાન અથવા અનુકંપાદાન જીવહાત પરિણામજન્ય અત્યન્ત નાશના હેતુરૂપ પરિણામપાપ-જન્યતાની વર્જના યુક્ત સુપાત્રદાન અને અનુકંપાદાન એ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના હેતુ બન્યા.

તે રીતે વસ્તુસ્વરૂપની પર્યાલોચના (વિચારણા) કરતાં, અનુકંપા અને ભક્તિનાં પરિણામો વડે પાપકર્મનો પ્રતિબંધક પ્રાપ્ત થતો હોવાથી તે અનુકંપા અથવા ભક્તિનાં જે પરિણામો આત્મામાં વર્તે છે તે પ્રતિબંધક ભાવયુક્ત હોવાની

પુણ્યનો બંધ અથવા નિર્જરા અક્ષત રહે છે એવો અમારો અભિપ્રાય છે.

હવે પૂન્યશ્રી કહે છે " એમ તમે જ કહો છો તે યુક્તિ-સંગત નથી. અનુકંપા અને ભક્તિ કરતાં પરિણામ વિશુદ્ધ હોવા છતાં કાપિકી ક્રિયાવડે જીવવિરાધના જીવહિંસા પ્રગટ પશુ થાય છે. તેનાં તેવાં પરિણામો પશુ માનસમાંથી દૂર કરવાં તે આયંત દુષ્કર છે. તેથી જ તેવા પ્રકારના જ્ઞાનને રોકનારાં પરિણામોરૂપ અધ્યવસાય વડે અનુકંપા કે સુપત્રમાં ભક્તિરૂપે દાન પશુ દર્ષ શકાતું નથી. એટલે તેવા દાનથી સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી. કદાચિત્ તેવી રીતે દાનની સિદ્ધિ થાય તો જીવઘાતવર્જન પરિણામના અભાવથી વિશિષ્ટ વિરાધના હોવાથી પ્રતિબંધક માનવામાં વાંધો નથી. પશુ વર્જના રૂપ પરિણામને જુદી કરવારૂપ કદપનાથી લાઘવ નથી આવતું.

એની સામે અહીં કહે છે કે નહિ! એમ ન બોલો, વિશેષણ-વિશેષ્યના અભાવમાં વ્યાપ્તિ કારણ કારણભાવની સંગતિ ન આવતી હોવાથી તે અસંગત બને છે.

ખીજી રીતે દોષના અભાવથી યુક્ત હોવાથી અને દુષ્ટ-જ્ઞાન એટલે જીવહિંસાના જ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી તથા વિશેષ્ય રૂપે જે દાન છે તેના અધ્યવસાયનો અભાવ આવવાથી અતિ-વ્યાપ્તિ નામનો દોષ આવે છે તે કારણે વર્જના પરિણામને જ ફલવિશેષને નિશ્ચયથી હેતુ માનવો જોઈએ. વ્યવહારથી તે તે વ્યક્તિઓના શુભ કે અશુભ પરિણામ નિમિત્તો બને છે તેમ સમજવું.

આનો વિશેષ વિચાર પંડિતોએ અન્ય (પીળાં) શાસ્ત્રો-
માંથી જાણી લેવો. અહીં તેનો વિસ્તાર કરતા નથી.

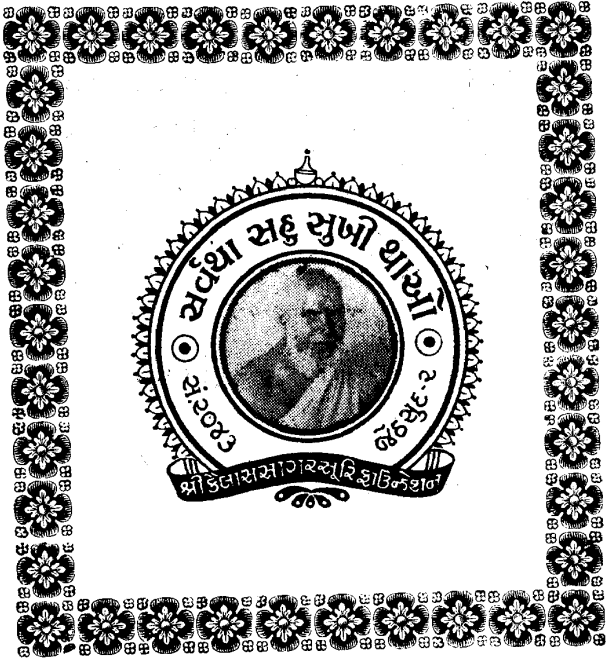
હવે ઉપસંહાર કરતાં દાનના ફળને કહે છે :

इत्य दानविधिज्ञाता धीर पुण्य-प्रभावकः ।

यथाशक्ति ददद् दानं, परमानन्दभाग् भवेत् ॥३२॥

અર્થ : આ રીતે જે સમ્યગ્ રીતે દાન કરવાની
વિધિને જાણુકાર છે, ધીરજવાળો છે, પુણ્યશાળી
છે...તે દાનાદિ અક્ષત પ્રભાવનાના જાળથી પુણ્યાનુબંધી
પુણ્યને પામીને, ધર્મના પ્રગટ પ્રભાવને પ્રાપ્ત કરતો
અને પોતાની શક્તિને અનુકૂળ દાન આપતો મોક્ષનો-
પરમાનન્દપદનો ભોક્તા બને છે.

॥ प्रतिश्री दानपत्रीशी-गूणंरानुवाद सहित ॥

R No. E-11474 (B)

શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ ફાઉન્ડેશન

પરમ પૂજ્ય ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રી કૈલાસસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજસાહેબની પાવન કારી સ્મૃતિમાં તેમના અંતિમ શિષ્ય મુનિશ્રી સંયમસાગરજીની પ્રેરણાથી " શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ ફાઉન્ડેશન " ની સ્થાપના સં. ૨૦૪૩ના જ્યેષ્ઠ સુદ ૨ (પૂજ્યશ્રીની ખીજી પુણ્યતિથિ)ના દિવસે કરવામાં આવેલ છે. આનો મુખ્ય ઉદ્દેશ આર્થિક રીતે કચડાતા આપણા સાધર્મિકોને સહાયરૂપ થવાનો તથા જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવાનો છે.

પ. પૂ. ગુરુદેવ શ્રી કૈલાસસાગરસૂરીશ્વરજી મ.સા.ની અંતિમ ઇચ્છાનુસાર તથા તેમના અસીમ આશીર્વાદથી તેમના અંતિમ શિષ્ય મુનિ સંયમસાગરજી મ.સા.ની સતત પ્રેરણાથી જ્ઞાનના પ્રચારરૂપ "સાગર" માસિક ચાલુ કરવાનો નિર્ણય કરેલ છે.

આ કાર્યમાં આપશ્રીનો સાથ અને સહકાર ઉદાર દિલે આપો એજ એકની એક ઇચ્છા છે. જેથી હમો આ કાર્યને સંકલ્પરૂપ આકારનું સ્વરૂપ આપી શકીએ.

લિ.

શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિ ફાઉન્ડેશન

કાર્યમાં આપ આ રીતે સહભાગી બની શકો છો.

(૧) શ્રી કેલાસસાગરસૂરિ ફાઉન્ડેશનના ફ.ઉ-૩૨ મેમ્બર [૫૫૫૫ રૂ.] આપીને બની શકો છો. ફાઉન્ડેશનની ગતિ-વિધિથી વાકેફ રાખવામાં આવશે તથા પત્રિકા અને ફાઉન્ડેશનના પ્રકાશનો મોકલવામાં આવશે અને પત્રિકાના ગમે તે એક અંકમાં ફાટો આપવામાં તથા દરેક પ્રકાશનમાં નામ આપવામાં આવશે.

(૨) શ્રી કેલાસસાગરસૂરિ ફાઉન્ડેશનના પેટ્રન મેમ્બર [૨૫૫૧ રૂ.] આપીને બની શકો છો, ફાઉન્ડેશનની ગતિ-વિધિથી વાકેફ રાખવામાં આવશે તથા પત્રિકા અને ફાઉન્ડેશનના પ્રકાશનો મોકલવામાં આવશે તથા પત્રિકાના ગમે તે એક અંકમાં તથા દરેક પ્રકાશનમાં નામ આપવામાં આવશે.

[૩] શ્રી કેલાસસાગરસૂરિ ફાઉન્ડેશનના આજીવન સદસ્ય [૧૧૧૧ રૂ.] આપીને બની શકો છો. ફાઉન્ડેશનની ગતિ-વિધિથી વાકેફ રાખવામાં આવશે. પત્રિકા તથા દરેક પ્રકાશનો આજીવન મોકલવામાં આવશે તથા પત્રિકાના ગમે તે એક અંકમાં તથા પ્રકાશનના ગમે તે એક પ્રકાશનમાં નામ આપવામાં આવશે.

सागर सभान सहवियारोनुं स'देशवाळक

“सागर” भासिक

आप सदस्य न होव तो जइर जनशो.

जेना द्वारा आपना धरनी शोला दीपी

बिठशे.

इपिया

वार्षिक-६१

द्विवार्षिक-१११

त्रिवार्षिक-१६१

चतुर्वार्षिक-२११

पंचवार्षिक-२५१

आञ्चन-७५१

